

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет психології
Кафедра експериментальної та прикладної психології

ДИПЛОМНА РОБОТА
«ПСИХОЛОГІЧНІ КОРЕЛЯТИ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО ПОЛІТИЧНОЇ
НЕВИЗНАЧЕНОСТІ»

Освітньо-професійна програма «Психологія»

Спеціальність 053 «Психологія»

Студентки 4 курсу, 1 групи
ОС «Бакалавр»
спеціальності 053 «Психологія»
Сябренко Анни Анатоліївни

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної психології
Максимчук Марія Олександрівна

Допустити до захисту в ЕК кафедра експериментальної та прикладної
психології Протокол № _____ від _____ Завідувач кафедри:
Кандидат психологічних наук, доцент **Малишева Каріне Олегівна**
_____(підпис)

Київ – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ КОРЕЛЯТИВ СТАВЛЕННЯ ДО ПОЛІТИЧНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ.....	13
1.1. Поняття невизначеності у психології.....	13
1.2. Політична невизначеність як специфічний вид соціальної невизначеності.....	17
1.3. Особистісні та емоційні основи толерантності до невизначеності.....	22
1.4. Поведінкові стратегії подолання політичної невизначеності.....	27
Висновки до розділу 1.....	31
РОЗДІЛ 2 ДИЗАЙН ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ КОРЕЛЯТИВ ПОЛІТИЧНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ.....	33
2.1. Методичні засади дослідження.....	33
2.2. Характеристика етапів та вибірки дослідження.....	36
2.3. Обґрунтування психодіагностичного інструментарію дослідження.....	45
Висновки до розділу 2.....	52
РОЗДІЛ 3 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ ОСОБИСТІСНИХ РИС, ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ЗРОСТАННЯ ТА ОЦІНКИ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО ПОЛІТИЧНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ.....	53
3.1. Аналіз зв'язку посттравматичного зростання та толерантності до політичної невизначеності (перевірка H1).....	53
3.2. Взаємозв'язок якості життя, тривоги та толерантності до політичної невизначеності (перевірка H2).....	56
3.3. Аналіз зв'язку рис НЕХАСО з толерантністю до політичної невизначеності (перевірка H3).....	59
Висновки до розділу 3.....	64
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	72
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку людства характеризується переходом до стану глобальної нестабільності. У цьому контексті політична сфера стає одним із головних джерел невизначеності, де швидка зміна векторів розвитку, криза традиційних інститутів та інформаційні війни створюють високе когнітивне та емоційне навантаження на особистість. Для України питання ставлення до політичної невизначеності набуває критичного значення у зв'язку з тривалим досвідом військової агресії, соціально-економічними трансформаціями та необхідністю прийняття доленосних рішень в умовах дефіциту прогнозованості. Невизначеність як феномен, попри розповсюдженість у сучасному світі, є доволі новим і складним об'єктом систематичного психологічного вивчення. Актуальність вивчення невизначеності швидко зросла у зв'язку з прискоренням соціальних, економічних та політичних змін, що унеможливорює точне прогнозування майбутнього. За даними WUI, рівень глобальної невизначеності зріс у 2+ рази за останні 35 років, досягнувши рекордних показників у 2026 (Ahir, H., Bloom, N., Furceri, D. 2026). World Uncertainty Index.) Одним із яскравих свідчень загострення відчуття нестабільності є динаміка глобального індексу невизначеності (WUI), що показує максимальний показник в історії. Як зазначається в новинах, починаючи з 2025 року індекс досяг безпрецедентних значень за 35 років спостереження, перевищивши пікові рівні 2008-2009 років світової фінансової кризи та пандемії COVID-19, що може бути свідченням про входження людства у фазу затяжної глобальної турбулентності, викликаной комплексом геополітичних, економічних, військових чинників ([Dengi.ua](https://dengi.ua), Інформаційне агентство “ФАКТ”, 2026). Ці дані наводяться в публіцистичному дискурсі, вони відображають об'єктивну тенденцію, яка фіксується аналітичними центрами та створюють той соціально-психологічний контекст, у межах якого формується індивідуальне та колективне переживання політичної невизначеності, що робить його вивчення особливо актуальним.

Особливої актуальності проблематика ставлення до політичної невизначеності набуває у зв'язку зі зростанням кількості осіб, які вимушені залишати свої країни в пошуках політичної стабільності. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на кінець 2023 року понад 117 мільйонів осіб були вимушені покинути свої домівки через переслідування, конфлікти, насильство, порушення прав людини та події, що серйозно порушують громадський порядок. Для цих людей політична невизначеність є не абстрактною умовою, а безпосереднім чинником міграційного рішення. Зокрема, робота Yousif Mousa Sabti, Subramaniam Sri Ramalu (2024) на вибірці іракських лікарів продемонструвала, що політична нестабільність та корупція мають значний опосередкований вплив на наміри мігрувати через механізм психологічного дистресу. Важливо, що саме психологічний дистрес виявився повним медіатором у зв'язку між політичними факторами та міграційними намірами, тобто політична невизначеність впливає на рішення про міграцію не безпосередньо, а через погіршення психологічного стану особистості. Це відкриття має принципове значення для розуміння того, як саме толерантність до політичної невизначеності може опосередковувати міграційні наміри.

Переважає більшість досліджень толерантності до невизначеності виконана в умовно “стабільних” політичних контекстах (США, Західна Європа). Політична невизначеність у країнах із нестабільними демократичними інститутами, транзитивними політичними режимами або збройними конфліктами має якісно інші характеристики (вищу інтенсивність, тривалість, зв'язок із загрозою фізичній безпеці) та, відповідно, породжує інші психологічні механізми реагування.

Окремої уваги заслуговує зв'язок між толерантністю до політичної невизначеності та феноменом посттравматичного зростання (post-traumatic growth, PTG). Політична невизначеність, особливо у форматі тривалих криз, військових конфліктів чи репресій, сама по собі може виступати хронічним

травматичним стрес фактором. Водночас, згідно з сучасними дослідженнями, саме здатність витримувати та осмислювати невизначеність є ключовим механізмом, через який травматичний досвід може призводити не до дезадаптації, а до зростання. Теоретичні моделі посттравматичного зростання (Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. 2004) , наголошують, що процес переоцінки сенсів та світоглядних орієнтирів після травми неможливий без прийняття фундаментальної невизначеності, яка відкривається після руйнування звичних когнітивних схем. Тобто, толерантність до невизначеності розглядається не просто як риса, а як необхідна умова запуску позитивних посттравматичних змін. Емпіричні дослідження підтверджують цей зв'язок (Gao & Li, 2024). У роботі присвяченій наслідкам пандемії COVID-19 (яку автори розглядають як ситуацію глобальної політично та епістемічно невизначеності), було показано, що інтолерантність до невизначеності є негативним предиктором посттравматичного зростання. Здатність приймати невизначеність та відмовлятися від ілюзії тотального контролю сприяла переосмисленню життєвого досвіду, зміцненню внутрішніх ресурсів та появі нових життєвих цінностей. Цей висновок є критично важливим для розуміння того, чому в умовах тривалої політичної нестабільності одні люди демонструють психологічне виснаження та ригідність, а інші — розвивають нові копінг-стратегії та виявляють громадянську стійкість. Емпіричні дослідження підтверджують, що соціальна підтримка, особистісні риси (екстраверсія, емоційна стабільність, доброзичливість, сумлінність) та адаптивні копінг-стратегії позитивно пов'язані з посттравматичним зростанням у кризових умовах (Xie & Kim, 2022).

Дослідження (Bitar et al., 2024) на популяції, яка пережила політичне насильство (зокрема, робота на вибірці ліванської молоді, яка зазнала впливу політичних конфліктів), показало, що посттравматичне зростання не лише позитивно корелює з толерантністю до невизначеності, але й опосередковує зв'язок між політичним стресом та просоціальною (зокрема, політичною) активністю . Це відкриття має фундаментальне значення, адже воно свідчить,

що толерантність до політичної невизначеності через механізм посттравматичного зростання може перетворювати травматичний досвід на джерело розвитку демократичної культури, а не на фактор політичної апатії чи радикалізації.

Існує термінологічна та концептуальна невизначеність щодо самого поняття “толерантність до політичної невизначеності”. Чи є цей конструкт специфічним випадком загальної толерантності до невизначеності, чи він має власну структуру та детермінанти, не пов'язані з толерантністю у когнітивній чи фінансовій сферах? Як співвідносяться толерантність до невизначеності як риса, оцінка політичної ситуації як невизначеної та емоційна регуляція в умовах політичної нестабільності? Ці питання потребують концептуального уточнення та емпіричної верифікації.

Також, залишається відкритим питання про взаємозв'язок толерантності до політичної невизначеності з іншими психологічними змінними — особистісними рисами (толерантність до неоднозначності, відкритість досвіду), рівню задоволеності життям та емоційними характеристиками (базова тривожність, фрустраційна толерантність).

Мета дослідження. Теоретично і ця обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні кореляти толерантності особистості до політичної невизначеності, встановити структуру взаємозв'язків між індивідуально-психологічними характеристиками та особливостями реагування на політичну невизначеність.

Завдання дослідження.

1. Розкрити зміст поняття “толерантність до політичної невизначеності” як психологічного конструкту та визначити його співвідношення із суміжними поняттями (толерантність до невизначеності, толерантність до неоднозначності, потреба в когнітивному закритті).

2. Розробити авторську анкету для оцінки толерантності до політичної невизначеності.
3. Виокремити типи респондентів за показниками толерантності до політичної невизначеності та охарактеризувати їх за рівнем психологічного благополуччя.
4. Встановити взаємозв'язок толерантності до політичної невизначеності з особистісними рисами, посттравматичним зростанням та якістю життя.

Об'єкт дослідження. Переживання політичної невизначеності

Предмет дослідження. Взаємозв'язок особистісних рис, посттравматичного зростання та оцінки якості життя на толерантність до політичної невизначеності.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використано комплекс методів. теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, моделювання; емпіричні – психодіагностичне опитування з використанням валідних та надійних методик (HEXACO Personality Inventory, Шкала інтолерантності до невизначеності IUS-12 Н. Карлетона у стандартизації Г. Громової, розширений опитувальник посттравматичного зростання PTGI-X, Шкала оцінки рівня якості життя О.С. Чабана, авторська анкета діагностики ставлення до політичної невизначеності на основі концептуалізації В. Корнієнка (Додаток А); математико-статистичні – описові статистики, кореляційний аналіз (критерій Пірсона), порівняльний аналіз (t-критерій Стюдента, ANOVA), регресійний аналіз з використанням програмного пакету SPSS версії 26.0.

Дослідницька вибірка. Загальний обсяг вибірки склав 81 особу. Соціально-демографічні характеристики. Розподіл респондентів за статтю:

жінки — 57 осіб (70.37%), чоловіки — 24 осіб (29.63 %). Найбільша частина респондентів — 50 осіб (61,7%) — належала до вікової групи 16–22 років. Групу молодих дорослих віком 23–30 років склали 8 осіб (9,9%). Респонденти середнього віку від 31 до 50 років — 16 осіб (19,8%). Найстаршу групу склали учасники віком 51–68 років — 7 осіб (8,6%). Середній вік учасників становить 27,8 років ($SD = 13,3$), медіана — 21 рік, що свідчить про те, що половина вибірки є особами молодшими за 21 рік.

Наукова новизна та теоретична значущість дослідження.

Наукова новина даного дослідження кількома взаємопов'язаними аспектами.

По-перше, у роботі здійснено комплексне емпіричне дослідження психологічної корелятивної толерантності до політичної невизначеності на україномовній вибірці в умовах повномасштабної війни. При наявності значного масиву досліджень із проблематики інтолерантності до невизначеності загалом, її специфічно політична форма залишилася практично недослідженою в україномовному науковому просторі. Дане дослідження пропонує операціоналізаційний конструкт «толерантності до політичної невизначеності» та авторську анкету.

По-друге, новітні дослідження виникають у запропонованій багатовимірній моделі психологічних корелятивів толерантності до ПН, яка одночасно охоплює три рівні детермінації: диспозиційний (риси особистості за HEXACO), ресурсний (суб'єктивна якість життя) та досвідний (посттравматичне зростання).

По-третє, теоретична значущість має встановлений факт психологічної незалежності посттравматичного зростання і толерантності до невизначеності. Цей результат уточнює концептуальні межі всіх конструктивів і проявів про те, що вони описують виміри різних умов психологічного функціонування особистості в кризі — переосмислення минулого досвіду та готовність до майбутньої невизначеності відповідно.

По-четверте, виявлена регресійна модель, в якій провідними предикторами толерантності до ПН виявляються гнітюча тривога та якість життя, уточнює механізм психологічної вразливості до політичної нестабільності: визначальним є не стільки тривоги про майбутнє, кількість нездатності функціонувати в умовах актуальної невирішеності — має як теоретичне, так і прикладне значення.

По-п'яте, результати кластерного аналізу дозволили виокремити чотири типологічні психологічні профілі, що диференційовано пов'язані з рівним сприйняттям політичної невизначеності. Ця типологія є оригінальним зовнішнім у розумінні того, чим сукупність особистісних рис, тривоги та якості життя створює цільні психологічні конфігурації, а не набір ізольованих предикторів.

Теоретична значущість дослідження підвищується також його міждисциплінарним характером: воно інтегрує підходи клінічної психології (толерантність до невизначеності, посттравматичне зростання), психології особистості (модель HEXACO) та політичної психології (прийняття політичної невизначеності), пропонуючи спільну концептуальну рамку для аналізу психологічних реакцій особистості на суспільно-політичну нестабільність.

Практичне значення дослідження.

Практичне значення отриманих результатів реалізується в кількох взаємопов'язаних напрямках.

У сфері психологічної допомоги та підтримки населення. Виявлені психологічні профілі осіб з різним рівнем толерантності до ПН можуть бути використані для визначення групи підвищеного психологічного ризику — зокрема, осіб із поєднанням низької якості життя та вираженої гнітючої тривоги (Тип 3 за результатами кластерного аналізу). такі особливості потребують першочергової уваги психологів і соціальних працівників, що

особливо актуально в умовах масштабних гуманітарних програм підтримки населення під час війни.

У сфері психопрофілактики та психоосвіти. Результати дослідження можуть бути закладені в основі психологічних освітніх програм, спрямованих на підвищення толерантності до невизначеності. Відповідно до якості життя виявилася значущим модифікованим предиктором ($\beta = -0,271$), втручання, спрямоване на підвищення суб'єктивної задоволеності базовими сферами життя — фізичним станом, соціальними зв'язками, фінансово стабільною, — може опосередковано підвищувати психологічну стійкість до політичної нестабільності. Це ставить під сумнів традиційну логіку, відповідно до якої для підвищення толерантності до невизначеності достатньої роботи з тривогою.

У сфері медіаграмотності та протидії дезінформації. Встановлений зв'язок між низькою толерантністю до ПН і психологічними механізмами, що дозволяють сприйнятливості до спрощених наративів і теорії змови, може бути використаний у програмах медіаграмотності. Розуміння того, що за сприйнятливості до маніпуляцій часто залишається недостатність знань, а психологічна потреба у визначеності, дозволяє будувати більш ефективні освітні інтервенції — зокрема, ті, що розвивають здатність витримувати когнітивну неоднозначність.

У сфері організаційної та управлінської психології. Типологія психологічних профілів та регресійна модель можуть бути застосовані в контексті відбору та підготовки фахівців, чия діяльність пов'язана з прийняттям рішень в умовах невизначеності — державних службовців, кризових менеджерів, представників силових структур, журналістів. Розуміння власного профілю толерантності до ПН може стати основою для цілеспрямованої роботи над психологічною стійкістю.

У сфері наукових досліджень. Авторська анкета для вимірювання толерантності політичної невизначеності може бути використана в подальших дослідженнях із суміжної проблематики — зокрема, при вивченні

динаміки суспільних настроїв, психологічних передумов електоральної поведінки та ефективності інформаційно-психологічних операцій.

Таким чином, результати дослідження є актуальними не лише в науковому, але й у прикладному вимірі — і можуть знайти застосування в діяльності психологічних служб, освітніх закладів, медіаорганізацій та органів державного управління в умовах триваючої суспільно-політичної нестабільності в Україні.

Надійність та достовірність результатів. Концептуальна чіткість конструктів. У роботі розмежовано поняття “толерантність до невизначеності” як загальна диспозиційна риса та «толерантність до політичної невизначеності» як специфічне ставлення, що виникає в умовах політичної турбулентності. Для операціоналізації останнього використано виміри політичної невизначеності, запропоновані Корнієнком (2025): інформаційний, інституційний, суб'єктний та середовищний. Це дозволяє уникнути підміни конструктів та забезпечує змістовну валідність дослідження. Міждисциплінарний підхід. Дослідження інтегрує здобутки психології особистості, клінічної психології, політичної психології та психології стресу, що дозволяє розглядати толерантність до політичної невизначеності у широкому контексті її психологічних корелятив.

Валідність та надійність емпіричних інструментів: Шкала інтолерантності до невизначеності (IUS-12) – стандартизований інструмент. Використовується україномовна адаптація, що пройшла процедуру стандартизації на вітчизняній вибірці. Як зазначає Громова (2022), адаптована версія IUS-12 характеризується високими показниками внутрішньої узгодженості (α Кронбаха = 0,88) та конструктної валідності, підтвердженої кореляціями з іншими шкалами (шкалою депресії, шкалою тривоги). HEXACO Personality Inventory – методика, що пройшла процедуру україномовної адаптації, результати якої опубліковано у рецензованому науковому журналі *Psychological Prospects Journal*. Шестифакторна модель

особистості має переваги перед п'ятифакторною у дослідженнях, де важливим є вимір чесності-скромності, що корелює з політичними установками. Опитувальник посттравматичного зростання – розширений (PTGI-X) – широко апробований інструмент, що використовується у міжнародних дослідженнях для оцінки позитивних змін після травматичного досвіду. Шкала оцінки рівня якості життя (Чабан О.С.) – апробований на українських вибірках інструмент, що дозволяє оцінити інтегральний показник психологічного благополуччя. Авторська анкета діагностики ставлення до політичної невизначеності – розроблена на основі концептуалізації політичної невизначеності Корнієнка (2025), що визначає її чотири виміри.

У дослідженні враховуються потенційні змішувальні змінні (вік, стать, досвід переміщення, тривалість перебування в умовах політичної нестабільності), що дозволяє уточнити специфіку зв'язків між основними конструктами.

Опис процедури дослідження є достатньо повним для його відтворення іншими дослідниками, що відповідає принципу реплікації як одному з критеріїв наукової достовірності.

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота складається із вступу; трьох розділів із висновками до кожного із них; загальних висновків; списку використаних джерел, що налічує 69 найменування (із них 53 іноземною мовою), 1 додаток. Основний обсяг дослідження викладено на 3-72 сторінках. Повний обсяг роботи 81 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ КОРЕЛЯТИВ СТАВЛЕННЯ ДО ПОЛІТИЧНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

1.1. Поняття невизначеності у психології

Психологія, на противагу філософії чи соціології, концентрується на вивченні невизначеності в контексті суб'єктивного переживання, яке виникає в ситуаціях, коли індивід не може структурувати і передбачати події через нестачу, динамічну зміну або суперечливість інформації. Такий стан активує захисні механізми, емоційну напругу, когнітивні зусилля, які безпосередньо впливають на поведінку особистості. Варто зазначити, що невизначеність— психологічне переживання, виникає як наслідок сприймання та інтерпретації ситуації самою людиною, може мати як і негативне забарвлення, так і позитивне, залежно від контексту та індивідуальних відмінностей людини і не є об'єктивною характеристикою довкілля (Fakhri, 2026). Згідно з сучасними концептуальними моделями, невизначеність є багатовимірним конструктом, який можна розрізняти за двома ключовими параметрами: ризик (ситуація, де відомо ймовірні можливі наслідки) та неоднозначність (ситуація, де ймовірності невідомі або немає можливості їх визначити). Таке розрізнення важливе, адже різні типи невизначеності активують різні нейрокогнітивні механізми та викликають різноманітні емоційно-поведінкові реакції (Botelho et al., 2023). Також, D. L. McLain et al. (2015) розрізняють невизначеність пов'язану, незнайомістю (повна відсутність попереднього досвіду) та складністю (забагато змінних для аналізу).

Формування наукового конструкта “толерантність до невизначеності” має довгу історію. У зарубіжній психології перші спроби його концептуалізації пов'язують із дослідженнями авторитарної особистості в

середині XX століття. Е. Френкель-Брунсвік (E. Frenkel-Brunswick) однією з перших запровадила поняття “толерантність до неоднозначності” (tolerance of ambiguity), вивчаючи, як люди реагують на ситуації, що не піддаються однозначному тлумаченню (Frenkel-Brunswick, 1948). Її роботи заклали фундамент для розуміння інтолерантності як особистісної риси, що характеризується прагненням до чітких «чорно-білих» різновидів, категоричністю та уникненням невизначених ситуацій. Згодом С. Баднер (S. Budner) визначив толерантність до невизначеності як здатність індивіда сприймати нову, складну або нерозв’язну ситуацію як бажану, а не як джерело загрози (Budner, 1962). Його робота стала класичною та стимулювала розвиток численних емпіричних досліджень у цій галузі. У сучасній психології феномен толерантності-інтолерантності до невизначеності розглядається в межах кількох ключових підходів. Як зазначає І. В. Томаржевська, узагальнюючи світовий досвід, можна виокремити три основні перспективи: по-перше, як відносно стабільну рису особистості (диспозиційний підхід); по-друге, як ситуаційно-специфічну установку, що може змінюватися залежно від контексту (ситуаційний підхід); по-третє, як метакогнітивну характеристику, тобто здатність суб’єкта усвідомлювати та регулювати власні когнітивні стратегії в умовах неповноти інформації (Томаржевська, 2018). Ці підходи не є взаємовиключними, а радше доповнюють один одного, дозволяючи створити багатовимірну модель досліджуваного феномену. Толерантність до невизначеності Вона включає в себе готовність діяти, не маючи повної інформації, зберігати емоційну рівновагу в умовах непрогнозованості та виявляти когнітивну гнучкість у пошуку рішень [McLain, 2015]. Протилежним полюсом є інтолерантність до невизначеності — стійка негативна реакція (когнітивна, емоційна та поведінкова) на невизначені ситуації, яка супроводжується прагненням будь-що уникнути таких ситуацій або отримати однозначні відповіді [Freeston et al., 1994; Buhr & Dugas, 2009]. Важливо підкреслити, що толерантність/інтолерантність до невизначеності не є дихотомічною

(«або-або»), а розташовується на континуумі. Більшість людей перебувають між крайніми полюсами, демонструючи різний рівень толерантності залежно від контексту, сфери життя та наявних копінг-ресурсів. Особистість з толерантністю до невизначеності здатна інтегрувати такі характеристики як незнайомість, складність та непередбачуваність у свій досвід, тоді як з інтолерантністю сприймає їх як загрозу власній картині світу.

Толерантність до невизначеності є важливим адаптивним ресурсом. Відповідь на це питання лежить у площині психічного здоров'я, ефективності діяльності та загального благополуччя. Масштабні лонгітюдні дослідження, проведені під час пандемії COVID-19, надали переконливі емпіричні докази ролі цього конструкту. Високий рівень інтолерантності до невизначеності є потужним предиктором тривожних та депресивних розладів. У міжнародному дослідженні за участю 2087 дорослих з трьох країн (Великобританія, США, Австралія) було виявлено, що особи з високим та середнім рівнями інтолерантності до невизначеності демонстрували значно вищі показники депресії та тривоги протягом першого року пандемії порівняно з особами з низьким рівнем інтолерантності [Sawyer et al., 2023]. Більше того, зв'язки між окремими симптомами депресії та тривоги з часом ставали міцнішими саме у групі з високою інтолерантністю, що свідчить про формування «порочного кола» симптомів [Sawyer et al., 2023]. Інше лонгітюдне дослідження (N = 304, 5 хвиць вимірювання) показало, що зростання інтолерантності до невизначеності передбачало зростання стресу, депресії та тривоги, причому цей ефект опосередковувався труднощами емоційної регуляції [Bredemeier et al., 2023].

Інтолерантність до невизначеності розглядається як трансдіагностичний фактор ризику, тобто вона підвищує вразливість до широкого спектру психічних розладів — від генералізованого тривожного розладу та obsесивно-компульсивного розладу до соціальної фобії та депресії [Boswell et al., 2013; Carleton, 2016]. Це пояснюється тим, що люди з високою інтолерантністю схильні до малахівного копіngu: вони намагаються

контролювати неконтрольоване, надмірно уникають невизначених ситуацій, вдаються до румінацій та гіперпильності, що лише посилює дистрес [Carleton, 2016].

На противагу інтолерантності, толерантність до невизначеності виступає як ресурс психологічної стійкості (resilience). Дослідження, проведене під час локдауну в Туреччині (N = 409), виявило, що психологічна стійкість повністю опосередковує зв'язок між інтолерантністю до невизначеності та психологічним благополуччям [Dönmez, 2024]. Іншими словами, саме здатність до відновлення після стресу та адаптації до нових умов «нейтралізує» негативний вплив невизначеності на благополуччя. Крос-культурне дослідження молоді (N = 1435) підтвердило, що толерантність до невизначеності та усвідомлена саморегуляція є ключовими ресурсами суб'єктивного благополуччя, причому структура цих зв'язків має етнокультурну специфіку [Banshchikova et al., 2022].

Толерантність до невизначеності тісно пов'язана з когнітивною гнучкістю та ефективним прийняттям рішень. Дослідження Bredemeier та співавторів (2023) продемонструвало, що когнітивний контроль та гнучкість пом'якшують негативний вплив інтолерантності до невизначеності на емоційну регуляцію, тобто люди з розвиненими когнітивними ресурсами краще адаптуються до мінливих умов, навіть якщо вони чутливі до невизначеності.

Модифікація та інтервенції. Важливим практичним висновком є те, що толерантність до невизначеності не є суто вродженою, незмінною рисою. Дослідження показують, що вона піддається модифікації через цілеспрямовані психотерапевтичні та тренінгові втручання [Boswell et al., 2013]. Наприклад, когнітивно-поведінкові інтервенції, спрямовані на редукцію інтолерантності до невизначеності, призводять до зниження репетитивного негативного мислення та симптомів тривоги [Carleton, 2016]. Це відкриває перспективи для розробки програм підвищення стресостійкості населення в умовах затяжної соціально-політичної невизначеності.

Особливої уваги заслуговує аналіз толерантності до невизначеності в контексті війни та політичних трансформацій. Дисертаційне дослідження Г. М. Громової, присвячене психологічним чинникам подолання наслідків бойової травми, показує, що інтолерантність до невизначеності виступає вагомим предиктором ускладненого відновлення для військовослужбовців. Їхнє прагнення до передбачуваності, що сформувалося в умовах бойових дій, вступає в конфлікт із невизначеністю цивільного життя, ускладнюючи соціальну реінтеграцію (Громова, 2022). Цей висновок має важливе значення для розуміння того, як досвід війни може підвищувати чутливість до політичної невизначеності в суспільстві загалом. Як слушно зауважує О. В. Яценко, невизначеність стає тим підґрунтям, на якому формуються унікальні концептуальні моделі національної ідентичності та політичної винятковості, особливо в кризових умовах (Яценко, 2025).

Отже, поняття невизначеності в психології пройшло шлях від опису загрозливої ситуації до визнання її невід'ємною характеристикою буття сучасної людини. Ключовим психологічним конструктом, що описує індивідуальні відмінності у реагуванні на таку ситуацію, є толерантність-інтолерантність до невизначеності. Цей конструкт має складну структуру, тісно пов'язаний з емоційною, когнітивною та поведінковою сферами особистості, а також виступає важливим чинником адаптації, зокрема в умовах війни та політичних змін.

1.2. Політична невизначеність як специфічний вид соціальної невизначеності

Переживання стану невизначеності має глибоке антропологічне підґрунтя, оскільки воно безпосередньо пов'язане з фундаментальними когнітивними здібностями людини — здатністю до рефлексії, абстрактного мислення та прогнозування майбутнього. Саме ці якості, як зауважує В. О. Корнієнко, уможлиблюють саме усвідомлення невизначеності як

онтологічної характеристики буття, що, своєю чергою, стало потужним антропогенним чинником. Людина, на відміну від тварин, не просто реагує на безпосередні загрози, а здатна ментально моделювати потенційно небезпечні сценарії, що породжує екзистенційну тривогу перед майбутнім. У відповідь на цю тривогу формуються соціальні інститути — держава, релігія, право, освіта — чисю латентною, але найважливішою функцією є зменшення невизначеності. Вони виконують цю функцію шляхом встановлення стабільних правил, ритуалів, традицій та структур, які створюють ілюзію (або реальність) передбачуваності соціального світу.

Політична сфера життя суспільства має низку характеристик, які роблять її одним із найпотужніших генераторів невизначеності для пересічної людини, адже це високий ступінь динамічності та нелінійності. На відміну від, скажімо, природних процесів (зміна пір року), політичні події розгортаються за нелінійними траєкторіями, де мала випадковість може призвести до масштабних наслідків. Класичним прикладом є концепція «чорного лебедя» Н. Талеба, яка описує малоймовірні події з катастрофічними наслідками, що стають очевидними лише постфактум (Taleb, 2007). У політичному житті України такими «чорними лебедями» стали, безперечно, розпад СРСР, Помаранчева революція та, найбільшою мірою, повномасштабне російське вторгнення 2022 року. Як зауважує В. О. Корнієнко, ці події були не просто непередбачуваними, вони фундаментально трансформували всю систему координат, в якій люди звикли приймати рішення (Корнієнко, 2025). Політична сфера характеризується конфліктністю інтересів та цінностей. Вона є ареною боротьби за владу та ресурси, де різні групи просувають часто несумісні порядки денні. Для психології це означає, що інформація, яка надходить із політичного простору, ніколи не є нейтральною. Вона завжди інтерпретована, часто маніпулятивна, а іноді й відверто хибна (дезінформація, фейки). Це створює для індивіда ситуацію «інформаційної перевантаженості» та неможливості верифікувати дані, що є прямим джерелом когнітивної невизначеності. Політичні рішення часто

мають відстрочені та розподілені наслідки. Зв'язок між дією влади та її результатом для конкретної людини може бути дуже слабким, опосередкованим багатьма факторами. Це унеможливорює використання простого механізму «стимул-реакція» для формування політичних орієнтацій. Людина не може однозначно сказати: «через це рішення мені стало краще/гірше», що підвищує рівень невизначеності щодо оцінки власної вигоди від політики влади.

Відмежування від суміжних понять: нестабільність, ризик, невизначеність. У науковому дискурсі, особливо міждисциплінарному, часто спостерігається змішування понять «політична нестабільність», «політичний ризик» та «політична невизначеність». Для побудови коректної теоретичної моделі їх необхідно чітко розрізнити. Політична нестабільність — це об'єктивна характеристика стану політичної системи, що визначається частотою змін урядів, інтенсивністю протестної активності, рівнем насильства, змінами конституційного ладу тощо. Це, так би мовити, «діагноз» системи, який можна виміряти за допомогою статистичних показників. Наприклад, дослідження А. Алезіні та Р. Перотті (Alesina & Perotti, 1996) показують прямий зв'язок між політичною нестабільністю та економічними показниками, такими як інвестиції. Політичний ризик — це ймовірнісна оцінка настання несприятливих політичних подій, які можуть вплинути на актора (наприклад, інвестора, політичну партію, пересічного громадянина). На відміну від невизначеності, ризик передбачає, що нам відомі всі можливі наслідки та, принаймні приблизно, ймовірності їх настання. Як зазначають М. Староста та О. Шурко, методологія аналізу політичних ризиків базується на використанні різноманітних індикаторів, рейтингів та експертних оцінок, що дозволяє «прорахувати» загрозу (Староста & Шурко, 2013).

Політична невизначеність є більш фундаментальним та, з психологічної точки зору, більш важким для подолання феноменом. Вона виникає тоді, коли неможливо оцінити ані ймовірності, ані навіть сам набір можливих наслідків. Ситуація є новою, безпрецедентною, а правила гри — розмитими або такими,

що швидко змінюються. Саме тому пандемія COVID-19 або повномасштабна війна спричинили не просто ризик, а стан глибокої невизначеності: ніхто не знав (і досі не знає) повного спектру можливих сценаріїв та їх вірогідності. Таким чином, нестабільність є об'єктивною умовою, ризик — ймовірнісною оцінкою, а невизначеність — суб'єктивним станом принципової непрогнозованості.

Структура політичної невизначеності: психологічний зміст вимірів. Спираючись на фундаментальну роботу В. О. Корнієнка, який запропонував багатовимірну модель політичної невизначеності в політологічному дискурсі, ми можемо наповнити кожен із вимірів психологічним змістом, зробивши їх операціоналізованими для емпіричного дослідження (Корнієнко, 2025).

Інформаційний вимір. У психологічному плані цей вимір описує стан, коли людина стикається з дефіцитом, суперечливістю, надлишком або відвертою хибністю інформації про політичні події та процеси. Це безпосередньо активізує механізми когнітивного дисонансу (Л. Фестінгер) та потреби в когнітивному замиканні (А. Кругланський). Людина прагне будь-якою ціною зменшити невизначеність, часто обираючи найбільш просте або емоційно забарвлене пояснення, навіть якщо воно є неправдивим (теорії змов, спрощені образи «ворога» чи «рятівника»).

Інституційний вимір. Він виникає тоді, коли формальні та неформальні правила політичної гри стають нечіткими, часто змінюються або не виконуються. Психологічним наслідком цього є руйнування базової довіри до інститутів. Якщо закони можуть бути змінені будь-якої миті, а судова система не гарантує справедливості, людина втрачає відчуття стабільного соціального порядку. Дослідження Є. Головахи та Н. Паніної показали, що високий рівень аномії в українському суспільстві тісно пов'язаний саме з руйнуванням інституційної довіри (Головаха & Паніна, 2001).

Суб'єктний вимір. Джерелом невизначеності тут виступає непередбачуваність дій окремих політичних акторів — лідерів, партій, еліт. Цей вимір безпосередньо пов'язаний із проблемою довіри в її

міжособистісному сенсі. Як зазначав П. Штомпка, довіра — це завжди «аванс», ставка на те, що інша сторона виправдає очікування (Sztompka, 1999). Коли політик демонструє непослідовність або порушує обіцянки, цей аванс анулюється, породжуючи глибоку недовіру, яка легко генералізується на всю політичну систему.

Середовищний вимір. Цей вимір описує загальний, сукупний ефект від взаємодії різноманітних політичних, економічних, соціальних та глобальних чинників. У психологічному сенсі він створює відчуття «турбулентного середовища», хаотичного потоку подій, який не піддається осмисленню. Людина перестає розуміти логіку того, що відбувається, і відчуває себе «піщинкою в історичному урагані», що веде до пасивності, відчуження або ірраціональних спалахів активності.

Надзвичайно важливим є питання про зв'язок політичної невизначеності з політичною тривожністю. Чи є це переживання унікальним, чи лише специфічною формою генералізованої тривоги? Дослідження, опубліковане в авторитетному журналі *Politics and the Life Sciences*, дає переконливу відповідь: політична тривога, хоча й корелює із загальною тривожністю, має власну специфіку. Її активація, нейронні кореляти та поведінкові наслідки (зокрема, схильність до пошуку нової інформації про загрозу) відрізняються від реакцій на неособистісну, «безособову» небезпеку (Weinschenk et al., 2025). Політична тривога тісно пов'язана зі сприйняттям загрози для своєї соціальної ідентичності, значущих цінностей або світогляду, що робить її глибоко «соціальною» та «ідентифікаційною».

Крім того, політична невизначеність є потужним модулятором політичної участі. Реакція може бути різною. З одного боку, хронічна невизначеність може вести до політичної апатії та уникання («все одно нічого не змінити», «політика — це брудна справа»). Цей механізм описано в дослідженнях політичної участі Л. Кіяшко. З іншого боку, гостра невизначеність, особливо в поєднанні з почуттям несправедливості, може стати каталізатором протестної активності. Саме так, на думку В. Степаненка,

вибух політичної невизначеності після фальсифікацій на виборах призвів до Помаранчевої революції та Революції Гідності — масових рухів, спрямованих на відновлення «правил гри» (Степаненко, 2015).

Отже, політична невизначеність — це не просто різновид соціальної невизначеності, а якісно особливий феномен, що має власну структуру, динаміку та психологічні наслідки. Для потреб нашого дослідження ми пропонуємо наступне робоче визначення:

Політична невизначеність — це суб'єктивний стан когнітивної та емоційної нестабільності, що виникає внаслідок нездатності індивіда адекватно передбачити розвиток політичних подій, оцінити наслідки власних політичних дій або сформулювати стабільне ставлення до політичних інститутів, що зумовлено комплексною взаємодією інформаційних, інституційних, суб'єктних та середовищних чинників. Такий стан актуалізує захисні та адаптивні механізми особистості та виступає ключовим модулятором політичної поведінки — від пасивного уникання до активної протестної участі.

1.3. Особистісні та емоційні основи толерантності до невизначеності

Феномен ставлення до невизначеності є одним із ключових конструктів у сучасній психології особистості, когнітивній психології та політичній психології. У найзагальнішому сенсі ставлення до невизначеності (*attitude toward uncertainty*) визначається як стійка емоційно-оцінна схильність індивіда сприймати та реагувати на ситуації з недостатньою або суперечливою інформацією, непередбачуваними наслідками та відсутністю чітких алгоритмів дії (Sorrentino et al., 2019). Це ставлення може варіюватися від активної толерантності (прийняття, пошук новизни) до інтолерантності (уникнення, тривога, потреба в швидкому замиканні смислу).

Традиційні дослідження особистості на основі моделі «Великої п'ятірки» (Big Five) демонструють неоднозначні, але статистично значущі

зв'язки з толерантністю до невизначеності. Метааналіз, проведений Hodson та Dhont (2019), показав, що найбільш потужним предиктором інтолерантності до невизначеності виступає добросовісність (conscientiousness), особливо її субфактор «потреба в порядку». Автори стверджують, що високий рівень добросовісності корелює з прагненням до структурованості, передбачуваності та правил, що прямо суперечить прийняттю амбівалентних політичних контекстів ($r = -0.41$, $p < .001$). Водночас відкритість досвіду (openness to experience) є позитивним предиктором толерантності до невизначеності. McCrae та ін. (2021) у лонгітюдному дослідженні продемонстрували, що особи з високими балами за шкалою відкритості частіше оцінюють невизначені ситуації як виклик, а не як загрозу. Це пояснюється їхньою когнітивною гнучкістю та чутливістю до нової інформації. Зв'язок нейротизму з толерантністю до невизначеності виявився більш складним. Згідно з дослідженням Carleton et al. (2022), нейротизм тісно пов'язаний з інтолерантністю до невизначеності як рисою (IU – Intolerance of Uncertainty), але цей зв'язок опосередковується генералізованою тривожністю. Тобто, сама по собі емоційна нестабільність призводить до уникнення невизначеності лише за умови високої тривоги щодо майбутнього. Окрему увагу в сучасній літературі приділяють так званім «темним» рисам особистості. Moshagen, Hilbig та Zettler (2023) у рамках теорії D-фактора (темний фактор особистості) виявили, що нарцисизм та психопатія позитивно корелюють з толерантністю до невизначеності, але тільки в контекстах, де невизначеність дозволяє маніпулювати іншими або отримувати ризиковані вигоди. У політичній сфері такі особи можуть демонструвати псевдотолерантність, яка насправді є інструментальним використанням хаосу. Ключовим когнітивним конструктом для розуміння ставлення до невизначеності є потреба в когнітивному замиканні (Need for Cognitive Closure, NFCC), розроблена Arie Kruglanski та його колегами. Особи з високим NFCC демонструють термінове прагнення знайти певну відповідь («замикання») на будь-яке питання, уникаючи амбівалентності та

двозначності. Roets та Van Hiel (2020) у переконливому експериментальному дослідженні довели, що високий NFCC є прямим предиктором інтолерантності до невизначеності ($\beta = 0.58$) та пов'язаний з авторитарними політичними установками.

Проте більш пізні роботи розрізняють дві фази когнітивного замикання: терміновість (urgency) – потреба швидко зупинити процес мислення, та постійність (permanence) – потреба у збереженні раз і назавжди знайденого рішення. Piergo та Kruglanski (2021) виявили, що саме терміновість (а не постійність) негативно корелює з толерантністю до політичної невизначеності, оскільки політичні контексти вимагають не просто швидкого, але й адаптивного рішення.

Іншим важливим когнітивним корелятом виступає толерантність до амбівалентності (tolerance for ambivalence) – здатність утримувати суперечливі або несумісні когніції, не відчуючи при цьому дискомфорту. Frenkel-Brunswik (1949) ще в середині XX століття пов'язувала низьку толерантність до амбівалентності з авторитарною особистістю. Сучасні нейродослідження van Veen та Carter (2024) показали, що при зіткненні з амбівалентною політичною інформацією у осіб з низькою толерантністю до невизначеності спостерігається гіперактивація передньої поясної кори (anterior cingulate cortex), що інтерпретується як сигнал когнітивного конфлікту, який вони прагнуть негайно зняти через спрощення (редукціонізм).

Найбільш дослідженим емоційним корелятом є відрaza до невизначеності (intolerance of uncertainty, IU), яку часто помилково ототожнюють із загальною толерантністю. У роботах Dugas та Ladouceur (2018) IU визначається як диспозиційна когнітивно-емоційна схема, що призводить до катастрофічної інтерпретації невизначених подій. Важливо, що сучасна версія опитувальника IU розрізняє два фактори: проспективна IU (страх перед майбутнім, паралізуюча дію) та інгібіторна IU (уникнення активності через невизначеність). Satici та ін. (2023) на вибірці молодих

дорослих у період пандемії COVID-19 довели, що саме проспективна ІУ опосередковує зв'язок між сприйняттям соціально-політичної нестабільності та депресивною симптоматикою.

В контексті емоційної регуляції ключову роль відіграють стратегії копінгу. Дослідження Feldman та Hayes (2021) з позицій терапії прийняття та відповідальності (ACT) показало, що експерієнтальне уникнення (experiential avoidance) – намагання змінити форму або частоту небажаних внутрішніх подій – є механізмом, що трансформує невизначеність у клінічну тривогу. Навпаки, когнітивне розв'язання (cognitive defusion) – здатність спостерігати свої думки про невизначеність, не зливаючись з ними – пов'язане з високою толерантністю.

Eisenberg та співавтори (2022) у своєму дослідженні емоційних стилів політичних лідерів виявили, що афективна здатність до переносимості невизначеності (affective uncertainty tolerance) корелює з меншим використанням захисних механізмів типу реактивного утворення та проекції. Особи з низькою толерантністю частіше вдаються до примітивних захистів (розщеплення, заперечення) при зіткненні з неоднозначною політичною інформацією.

Переходячи власне до політичного контексту, слід виокремити два додаткові кореляти, що опосередковують зв'язок загального ставлення до невизначеності з толерантністю саме в політичній сфері.

Першим є політична довіра (political trust). van der Bles та ін. (2020) на великих репрезентативних вибірках показали, що високий рівень загальної толерантності до невизначеності не обов'язково призводить до толерантності до політичної невизначеності, якщо у людини відсутня базова довіра до політичних інститутів. Іншими словами, довіра діє як «буфер»: навіть інтолерантна до невизначеності людина може приймати політичну амбівалентність, якщо вона довіряє процедурі ухвалення рішень.

Другим корелятом є епістемічна скромність (epistemic humility) – усвідомлення обмеженості власного знання про складні суспільні процеси.

Як стверджують Bowerman та Hall (2023), епістемічна скромність негативно корелює з доксаматичним мисленням (dogmatic thinking, $r = -0.63$) і позитивно – з толерантністю до політичної невизначеності. Люди, здатні визнати «я не можу знати напевно, як будуть розвиватися події», менше страждають від когнітивного дисонансу при зміні політичної кон'юнктури. Цей висновок узгоджується з моделлю інтелектуальної скромності (intellectual humility) Porter та Schumann (2021), які довели її роль у зменшенні поляризації та міжгрупових конфліктів в умовах невизначеності.

Важливо зазначити, що наведені кореляти не є абсолютними та можуть модулюватися соціо-демографічними змінними. Метааналіз Liu та ін. (2024) 43 досліджень ($N = 27,000$) показав, що жінки в середньому демонструють вищий рівень інтолерантності до невизначеності ($d = 0.28$), що частково пояснюється підвищенням нейротизмом та соціалізацією, яка заохочує унікаючу поведінку. Однак в політичній сфері ця різниця нівелюється, коли контрольовано рівень політичної ефективності.

Щодо віку, виявлено U-подібну залежність: найвища толерантність до невизначеності спостерігається в молодому дорослому віці (18–25 років) та після 60 років, тоді як мінімум припадає на період «активної зрілості» (35–45 років), коли максимальна потреба у стабільності для професійної та сімейної реалізації (Roberts & Jackson, 2022). Це має важливе значення для нашого дослідження, оскільки студентська вибірка (як правило, віком 19–23 роки) може демонструвати зміщену в бік підвищеної толерантності картину.

Психологічні кореляти ставлення до невизначеності утворюють складну багатовимірну систему. На диспозиційному рівні толерантність асоціюється з відкритістю досвіду та низькою добросовісністю, тоді як інтолерантність – з нейротизмом та темними рисами (за певних умов). На когнітивному рівні ключовими є потреба в когнітивному замиканні (особливо терміновість) та здатність витримувати амбівалентність. На емоційно-регуляторному рівні центральну роль відіграє відраза до невизначеності (IU) та стилі копіngu (експеріентальне уникнення -когнітивна

дефузія). Специфічними корелятами саме для політичної невизначеності виступають політична довіра та епістемічна скромність. Всі ці зв'язки модеруються віком та статтю. У наступному підрозділі ми перейдемо до аналізу специфіки толерантності в умовах безпосередньо політичних змін, спираючись на виявлену структуру загальних корелятив.

1.4. Поведінкові стратегії подолання політичної невизначеності

Сучасна психологія стресу та адаптації розглядає проблему подолання невизначеності, загальної й політичної зокрема, як одну з ключових. У відповідь на затяжну невизначеність людина може демонструвати різноманітні поведінкові та когнітивні реакції: від активного збирання інформації до повного уникнення контакту зі стресом, від спроби переосмислити ситуацію до придушення власних емоцій. Те, яку стратегію обирає особистість, суттєво впливає і на її психологічне благополуччя, і на здатність ефективно діяти за умов хронічної нестабільності.

Аналіз стратегій подолання невизначеності спирається на транзакційну модель стресу та копіngu, запропоновану Р. Лазарусом і С. Фолкман (1984). Відповідно до цієї моделі, стрес породжується не так об'єктивними чинниками ситуації, як взаємодією людини з середовищем — передусім суб'єктивною оцінкою ситуації як загрозливої та оцінкою власних можливостей із її подолання. Дослідники виокремили два головних типи копіngu: проблемно-фокусований (зусилля, спрямовані на зміну самої стресової ситуації) та емоційно-фокусований (зусилля, спрямовані на управління власними емоціями у відповідь на стрес).

Застосування цієї моделі до контексту політичної невизначеності виявляє суттєву специфіку: на продукті від стресових ситуацій політична невизначеність у випадку є об'єктивно неконтрольованою. Люди не можуть інакше змінити рішення уряду, зупинити збройний конфлікт або усунути

інформаційний хаос. Це робить проблемно-фокусований копінг у чистому вигляді малоефективним і висуває на перший план стратегії, пов'язаний з регуляцією власної емоційної реакції та переосмисленням ситуації.

У сучасних дослідженнях поведінкові стратегії подолання невизначеності поділяються на адаптивні та дезадаптивні залежно від їхнього впливу на психологічне благополуччя особистості. До адаптивних стратегій відносяться: когнітивне переосмислення (reappraisal), рішення проблеми, пошук соціальної підтримки, усвідомленість (mindfulness) та прийняття невизначеності. До дезадаптивних — румінація, уникнення, пошук сильного заспокоєння (reassurance-seeking), придушення думок та емоцій. Дослідження засвідчили, що адаптивні стратегії — зокрема усвідомленість, когнітивне переосмислення та вирішення проблеми — пов'язані з нижчим рівнем тривоги і депресії, тоді як румінація є стійким предиктором зниження психологічного стану.

Толерантність до невизначеності не є суто індивідуально-психологічним феноменом — вона має безпосередні дослідження для суспільно-політичної поведінки особистості. Питання про те, чому одні люди в умовах кризи тяжіють до демократичних, плюралістичних рішень, а інші — до авторитарних, спрощених наративів, є одним із центральних у сучасній політичній психології.

Класичною роботою, що заклала підвалини розуміння зв'язку між психологічною потребою в порядку та політичними переконаннями, є метааналіз Йоста, Глейзера, Кругланскі та Салловея (2003). Аналізуючи 88 вибірок із 12 країн із загальним обсягом 22 818 осіб, дослідники виявили, що кілька психологічних змін є надійними предикторами політичного консерватизму: тривога смерті, нестабільність системи, догматизм та інтолерантність до неоднозначності. Низька толерантність до невизначеності сама по собі, незалежно від того, в якій країні живе людина, робить її схильною до консервативних і авторитарних переконань. За Altemeyer, B. (1996). консерватизм пропонує прості рішення: спиратися на звичне,

підтримувати статус-кво, уникати змін. Це заспокоює людину, бо зменшує відчуття хаосу й загрози..

Головний психологічний механізм, який пов'язує невизначеність із політикою, — це потреба в когнітивній закритості (NCC). Так називають рису характеру, коли людина не виносить неоднозначності й хоче отримувати швидкі, однозначні відповіді на всі питання. Такі люди прагнуть «зупинити» пошук істини й «заморозити» свою думку. Дослідження Йоста, Глейзера, Кругланські та Салловея (2003) підтверджують, що прагнення подолати невизначеність — одна з головних причин, чому люди підтримують правий авторитаризм. Авторитарна ідеологія дає чорно-білі відповіді: треба слухатися владу, дотримуватися норм і бути жорстким до тих, хто вибивається з правил.

У сучасному світі дуже важливим є популізм — ідеологія, яка ділить світ на «чесний народ» і «продажну еліту». Кризи породжують реальну невизначеність і загрозу, і люди починають хотіти стабільності. Популістські лідери вміло використовують це адже вони подають кризу простими, морально забарвленими поняттями («добро проти зла») й обіцяють швидке відновлення справедливості. Така риторика дає людині одразу кілька речей: когнітивне закриття (все стало зрозуміло), душевний спокій, колективний оптимізм, відчуття власної сили (empowerment). Дослідження політичної психології показують, що ці самі процеси підривають демократичні чесноти, зникає відкритість до дискусії, готовність почути іншу думку, а підтримка демократичних норм падає. Емоції загрози, невизначеності та гніву стають рушіями популізму (Abadi et al., 2024)

Ще один важливий наслідок низької толерантності до невизначеності — схильність вірити в теорії змови. Коли людина відчуває загрозу, вона починає активно шукати сенс, щоб повернути ясність і передбачуваність. Особливо це стосується тих, хто й так має труднощі з когнітивним закриттям і не довіряє офіційним авторитетам (політичним чи науковим).

Теорії змови стають когнітивною стратегією: вони перетворюють хаотичний і непередбачуваний світ на зрозумілий і контрольований. Звісно, ціна такої ясності — хибна картина реальності. Але вона дозволяє уникнути тривоги, спрямувати образ на конкретних «ворогів» і отримати емоційне розвантаження.

Якщо низька толерантність до невизначеності веде до авторитаризму й популізму, то висока толерантність є однією з психологічних основ демократії. Адже демократія за своєю суттю побудована на невизначеності: ніхто не знає наперед результатів виборів, рішення народжуються з дискусій і компромісів, а не з наказу згори. Людина, яка не здатна витримувати цю невизначеність, стає психологічно вразливою до антидемократичних наративів — тих, що обіцяють «порядок», «стабільність» і «сильну руку». Демократичний відступ — це поступове руйнування демократичних норм та інституцій. Його часто рухають лідери, які підривають ті самі системи, що привели їх до влади. Ключова психологічна причина цього — тривога за свій статус і відчуття загрози з боку інших груп.

Важливо зазначити, що авторитарні погляди бувають не лише правими. Costello, et al (2022) в дослідженні показують, що лівий авторитаризм також існує, і його теж живить відчуття загрози та несправедливості. Емоційна реактивність і потреба в когнітивному закритті передбачають авторитарні настанови незалежно від того, чи це правий, чи лівий спектр.

В умовах тривалої війни та постійної нестабільності українське суспільство щодня переживає гостру політичну невизначеність. Це створює ідеальне психологічне середовище для всіх описаних вище механізмів. Люди починають шукати когнітивного закриття, стають чутливими до спрощених наративів і вразливими до популістських обіцянок. Водночас воєнний досвід має й інший потенціал. Він може формувати глибоку психологічну стійкість, переглядати цінності й посилювати віру в демократичні інститути. Це перегукується з концепцією посттравматичного зростання, що за певних умов травма не руйнує людину, а трансформує її, підвищуючи здатність

витримувати складність і неоднозначність світу. Тому ключове дослідницьке питання сучасної політичної психології — за яких умов невизначеність стає стимулом до зростання, а не джерелом авторитарного відступу. Відповідь на це питання критично важлива для України й для всіх суспільств, які переживають кризу.

Висновки до розділу 1

Невизначеність у психологічній науці розглядається як багатовимірний феномен, що охоплює когнітивний, емоційний і поведінковий виміри. Вона виникає в ситуаціях неповноти інформації, рівноймовірних альтернатив або відсутності чітких алгоритмів дії. Центральним конструктом для розуміння індивідуальних відмінностей у реагуванні на невизначеність є толерантність / інтолерантність до невизначеності — стійка диспозиційна характеристика, яка відображає, наскільки комфортно чи дискомфортно особистість почувається в умовах неповноти інформації, непередбачуваності та відсутності однозначних відповідей. Інтollerантність до невизначеності є двовимірним конструктом: вона охоплює прогностичну тривогу (занепокоєність невідомим майбутнім) та гнітючу тривогу (нездатність ефективно функціонувати в умовах актуальної невизначеності). Обидва виміри мають самостійне прогностичне значення для психологічного благополуччя особистості.

Політична невизначеність є особливим видом соціальної невизначеності, що характеризується нечіткістю інституційних рішень, непередбачуваністю суспільно-політичної ситуації, суперечливістю інформаційного середовища та лабільністю політичних ідентичностей. На відміну від інших форм невизначеності, політична невизначеність є об'єктивно слабоконтрольованою з боку пересічного громадянина, що робить її хронічним і стресором, який важко усунути. В умовах війни, яку переживає

Україна, ця форма невизначеності набуває особливої інтенсивності та багатовимірності, охоплюючи одночасно безпековий, економічний, правовий та ідентичний виміри. Саме через слабку передбачуваність та інституційну неконтрольованість політична невизначеність вимагає окремого дослідницького фокусу, не зводимого до загальної толерантності до невизначеності.

Особистісні та емоційні кореляти толерантності до невизначеності є комплексними та не зводяться до якоїсь однієї риси. Найбільш послідовними психологічними корелятами толерантності до невизначеності виступають: відкритість досвіду (схильність до когнітивної гнучкості), емоційна стабільність (низький нейротизм) та загальний рівень тривожності як стійкої диспозиції. Водночас результати досліджень свідчать про опосередкований, конфігуративний характер цих зв'язків: риси діють не ізольовано, а у взаємодії з ресурсними та контекстуальними змінними. Суб'єктивна якість життя та психологічне благополуччя виступають важливими буферними факторами, які зменшують суб'єктивну загрозовість невизначених ситуацій. На когнітивному рівні центральну роль відіграє потреба в когнітивній закритості (NFCC). Високий NFCC зумовлює термінове прагнення знайти певну відповідь, уникнути амбівалентності та «заморозити» знайдене рішення, що прямо корелює з інтолерантністю до невизначеності. Критичним компонентом тут є терміновість — непереносимість затягування процесу мислення, потреба у миттєвій визначеності. Іншим важливим когнітивним корелятом є толерантність до амбівалентності — здатність утримувати суперечливі когніції без емоційного дискомфорту. Низька толерантність до амбівалентності пов'язана зі спрощенням, чорно-білим мисленням та редукціонізмом, що в політичному контексті проявляється як поляризоване сприйняття та категоричне неприйняття компромісів.

Поведінкові стратегії подолання політичної невизначеності розташовуються на континуумі від адаптивних до дезадаптивних. Адаптивні стратегії (когнітивне переосмислення, усвідомлена регуляція інформаційного

поток, прийняття невизначеності, пошук соціальної підтримки) пов'язані з вищим рівнем психологічного благополуччя та меншою чутливістю до політичного стресу. Деадаптивні стратегії (румінація, експериментальне уникнення, емоційне придушення) забезпечують короточасне полегшення ціною хронічного дистресу та виснаження. Особливої уваги заслуговує парадокс регуляції: ефективне когнітивне переосмислення зменшує негативні емоційні реакції на політичні події, але може водночас знижувати громадянську активність, що ставить питання про баланс між індивідуальним благополуччям та соціальною залученістю. Низька толерантність до невизначеності у поєднанні з вираженою потребою в когнітивному замиканні є психологічним підґрунтям для формування авторитарних установок, підвищеної сприйнятливості до популістських наративів та схильності до теорій змови. Ці механізми є універсальними — вони працюють незалежно від політичного спектру; вагомим є саме стиль мислення (потреба у визначеності) та емоційне реагування (тривога перед непередбачуваністю). В умовах суспільно-політичної нестабільності зазначені механізми посилюються, що робить толерантність до невизначеності не лише індивідуально-психологічною, а й суспільно значимою характеристикою, яка впливає на стабільність демократичних інститутів та рівень соціальної згуртованості.

РОЗДІЛ 2 ДИЗАЙН ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ КОРЕЛЯТИВ ПОЛІТИЧНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

2.1. Методичні засади дослідження

Інтегративна модель дослідження. На основі аналізу наукової літератури можна виокремити чотири групи змінних, які можуть виступати психологічними корелятами толерантності до політичної невизначеності, а

саме ресурсні змінні — якість життя (задоволеність різними сферами: здоров'я, соціальна активність, матеріальне становище, стосунки), яка створює підґрунтя для психологічної стійкості. Згідно з моделлю S. Hobfoll (2002), люди з більшим ресурсним потенціалом є менш вразливими до впливу стресорів, включаючи невизначеність [11]; Емоційно-регуляторні змінні — різні форми тривоги (прогностична та гнітюча), які, згідно з когнітивною моделлю Dugas (2012), є центральними механізмами інтолерантності до невизначеності [12]; Особистісні змінні — риси HEXACO, що відображають диспозиційні особливості реагування на невизначені ситуації. Зокрема, за даними Lauriola (2015), високі показники відкритості досвіду та низькі показники емоційності пов'язані з більшою толерантністю до невизначеності [13]; до моделі було включено змінну посттравматичного зростання (PTG), оскільки, згідно з теорією Tedeschi & Calhoun (2004), травматичний досвід може призводити не лише до негативних наслідків, але й до позитивних змін у сприйнятті себе, стосунків з іншими та життєвої філософії [7].

На основі теоретичного аналізу було розроблено емпіричну модель дослідження, яка відображає гіпотетичні зв'язки між незалежними змінними (предикторами) та залежною змінною — толерантністю до політичної невизначеності.

Залежна змінна (Y): толерантність до політичної невизначеності (вимірюється за допомогою авторської анкети; виділено три рівні: низький, середній, високий).

Незалежні змінні ($X_1 - X_4$):

X_1 — *посттравматичне зростання* (PTGI-X): оцінюється за п'ятьма субшкалами (стосунки з оточуючими, нові можливості, особистісне зміцнення, духовні та екзистенційні зміни, поцінування життя) та загальним показником.

X_2 — *якість життя* (шкала Чабана): інтегральний показник задоволеності різними сферами (здоров'я, соціальна активність, фінанси, робота, стосунки).

X_3 — *тривога* (шкала Карлетона): два компоненти — прогностична тривога (занепокоєння через відсутність прогнозованості) та гнітюча тривога (переживання неспроможності діяти).

X_4 — *особистісні риси* (HEXACO-60): шість базових рис (Чесність-Скромність, Емоційність, Екстраверсія, Доброзичливість, Сумлінність, Відкритість досвіду).

Типи статистичних зв'язків, що перевіряються в моделі:

1. Кореляційні зв'язки (коефіцієнт Спірмена) — для виявлення попарних взаємозв'язків між усіма змінними.
2. Регресійні зв'язки (множинна лінійна регресія) — для оцінки внеску предикторів (якість життя, прогностична тривога) у пояснення дисперсії залежної змінної.
3. Порівняльні зв'язки (критерій Краскела-Уолліса з пост-хок DSCF) — для виявлення відмінностей між групами з різним рівнем толерантності до політичної невизначеності за всіма незалежними змінними.
4. Типологічні зв'язки (кластерний аналіз) — для виявлення природних профілів респондентів за показниками тривоги та якості життя.

Відповідно до поставленої мети, завдань та розробленої емпіричної моделі було сформульовано три **дослідницькі гіпотези**:

H1 Особи з вищими показниками посттравматичного зростання мають вищу толерантність до політичної невизначеності. Ця гіпотеза ґрунтується на припущенні, що позитивна трансформація після травми включає зміну ставлення до невизначеності як до джерела можливостей, а не лише загроз (Janoff-Bulman, 2006) [15].

H2 Вища оцінка якості життя пов'язана з вищою толерантністю до політичної невизначеності. Відповідно до теорії збереження ресурсів (COR theory) Hobfoll (2002), люди з більшим ресурсним потенціалом мають більше

можливостей для копіngu зі стресорами, включаючи політичну невизначеність [11].

H3 Особам із певним психологічним портретом (специфічним поєднанням рис НЕХАСО та показників тривоги) більш притаманна толерантність до невизначеності. Ця гіпотеза перевірятиметься за допомогою кластерного аналізу, що дозволить виявити природні типологічні групи респондентів.

2.2. Характеристика етапів та вибірки дослідження

Емпіричне дослідження проводилося в онлайн-форматі через поширення гугл-форми в соціальних мережах. Загальний обсяг вибірки склав 81 особу. Соціально-демографічні характеристики. Розподіл респондентів за статтю: жінки — 57 осіб (70.37%), чоловіки — 24 осіб (29.63 %). Така диспропорція є типовою для психологічних досліджень, де жінки виявляють більшу готовність до участі у добровільних опитуваннях (Porter & Whitcomb, 2005) [16].

Найбільша частина респондентів — 50 осіб (61,7%) — належала до вікової групи 16–22 років. Групу молодих дорослих віком 23–30 років склали 8 осіб (9,9%). Респонденти середнього віку від 31 до 50 років — 16 осіб (19,8%). Найстаршу групу склали учасники віком 51–68 років — 7 осіб (8,6%). Середній вік учасників становить 27,8 років ($SD = 13,3$), медіана — 21 рік, що свідчить про те, що половина вибірки є особами молодшими за 21 рік. Такий розподіл вказує на бімодальність вибору: домінує молодіжна група (16–22 роки), однак присутня також чисельна група осіб середнього та старшого віку (31–68 років, загалом 28,4%), що забезпечує різноманіття життєвого досвіду та реакцій на політичну недетермінованість у різних вікових когортах.

Першочерговим завданням статистичного аналізу була перевірка відповідності розподілу кількісних змінних нормальному закону. Для цього

використовувався критерій Колмогорова-Смірнова (Kolmogorov-Smirnov test). Вибір саме цього критерію зумовлений обсягом вибірки ($N = 81$), при якому KS-критерій має достатню статистичну потужність.

Критерій KS базується на порівнянні емпіричної функції розподілу з теоретичною (нормальною). Нульова гіпотеза (H_0) стверджує, що розподіл є нормальним. Таким чином, якщо $p < 0,05$, нульова гіпотеза відхиляється, і розподіл вважається таким, що відрізняється від нормального (ненормальний). Якщо $p \geq 0,05$, немає підстав відхиляти H_0 , і розподіл може вважатися нормальним.

Результати перевірки нормальності наведено в Табл. 2.1. Як видно з таблиці, розподіли шкал якості життя, толерантності до невизначеності, політичної невизначеності, а також чотирьох субшкал PTGI (стосунки з оточуючими, особистісне зміцнення, духовні зміни, поцінування життя) є нормальними ($p > 0,05$). Всі інші шкали демонструють відхилення від нормальності ($p < 0,05$).

Таблиця 2.1.

Перевірка нормальності розподілу за критерієм Колмогорова-Смірнова

Змінна / Шкала	KS-статистика	p
Чесність-Сумлінність (HEXACO)	0,3042	$< 0,001$
Емоційність (HEXACO)	0,2464	$< 0,001$

Екстраверсія (HEXACO)	0,2915	< 0,001
Доброзичливість (HEXACO)	0,3539	< 0,001
Сумлінність (HEXACO)	0,4879	< 0,001
Відкритість новому (HEXACO)	0,2977	< 0,001
Стосунки з оточуючими (PTGI)	0,1169	0,218
Нові можливості (PTGI)	0,1672	0,022
Особистісне зміцнення (PTGI)	0,1400	0,084
Духовні та екзистенційні зміни	0,1114	0,267

Поціновування життя (PTGI)	0,1254	0,156
Загальний PTGI	0,1478	0,058
Якість життя (Чабан)	0,0747	0,757
Прогностична тривога (IU)	0,1016	0,373
Гнітюча тривога (IU)	0,0672	0,857
Толерантність до невизначеності (заг.)	0,0612	0,922
Політична невизначеність	0,1024	0,364

Наявність змішаних типів розподілу (нормальних та ненормальних) обумовлює необхідність використання як параметричних (для змінних з нормальним розподілом), так і непараметричних методів (для змінних з ненормальним розподілом). У даному дослідженні віддаємо перевагу непараметричним методам там, де це можливо, оскільки вони є робастними до порушень нормальності та мають менше припущень.

Для порівняння двох незалежних груп (чоловіки / жінки) використовувався U-критерій Манна-Уїтні (Mann-Whitney U test), який є непараметричною альтернативою t-критерію для незалежних вибірок. Критерій базується на порівнянні сум рангів і не вимагає нормальності розподілу. Додатково обчислювався показник ранг-бісеріальної кореляції (rank biserial correlation) як міра розміру ефекту (ефект вважається малим при $r < 0,3$, середнім — при $r \sim 0,3-0,5$, великим — при $r > 0,5$) [29].

Для перевірки можливих відмінностей між чоловіками та жінками за досліджуваними показниками було застосовано комплекс статистичних процедур. По-перше, тест Левіна (Levene's test) для перевірки гомогенності дисперсій виявив статистично значущі відмінності у розкіді даних за шкалою «Чесність-Сумлінність» ($F = 7,735$, $p = 0,007$) та на рівні тенденції за шкалою «Екстраверсія» ($F = 3,782$, $p = 0,055$) (див. Табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Перевірка гомогенності дисперсій (тест Левіна) за статевою ознакою

Шкала	F	df1	df2	p
Чесність-Сумлінність	7,735	1	79	0,007
Емоційність	1,398	1	79	0,241
Екстраверсія	3,782	1	79	0,055
Доброзичливість	0,065	1	79	0,799

Сумлінність	1,927	1	79	0,169
Відкритість новому	2,987	1	79	0,088
Стосунки з оточуючими (PTGI)	0,179	1	79	0,673
Нові можливості (PTGI)	0,016	1	79	0,899
Особистісне зміцнення (PTGI)	0,026	1	79	0,873
Духовні та екзистенційні зміни	0,364	1	79	0,548
Поцінювання життя (PTGI)	0,004	1	79	0,950
Загальний (PTGI)	0,094	1	79	0,759
Якість життя (Чабан)	0,053	1	79	0,819
Прогностична тривога	0,001	1	79	0,972

Гнітюча тривога	1,075	1	79	0,303
Толерантність до невизначеності	0,843	1	79	0,361
Політична невизначеність	0,252	1	79	0,617

Примітка. Жирним виділено значення $p < 0,05$, що свідчить про порушення припущення про рівність дисперсій.

Для порівняння трьох і більше незалежних груп (рівні політичної невизначеності: низький / середній / високий) застосовувався Н-критерій Краскела-Уолліса (Kruskal-Wallis H test) — непараметричний аналог однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA). У випадку виявлення статистично значущих відмінностей між групами ($p < 0,05$) проводилися пост-хок порівняння з використанням критерію DSCF (Dwass-Steel-Critchlow-Fligner), який є більш консервативним та контролює ймовірність помилки першого роду при множинних порівняннях [30].

Для оцінки рівності дисперсій між групами (необхідно для деяких параметричних процедур) використовувався тест Левіна (Levene's test). Значення $p < 0,05$ свідчить про порушення гомогенності дисперсій.

Для безпосереднього порівняння середніх значень було використано U-критерій Манна-Уїтні (непараметричний аналог t-критерію для незалежних вибірок). Вибір цього критерію зумовлений тим, що більшість досліджуваних шкал мають ненормальний розподіл. Результати, наведені в Табл. 2.3, свідчать про наявність статистично значущих відмінностей лише за шкалою «Емоційність» ($p < 0,001$) із середнім розміром ефекту (Rank biserial correlation = -0,466). За всіма іншими показниками (посттравматичне зростання, якість життя, тривожність, толерантність до невизначеності,

політична невизначеність) статистично значущих відмінностей між чоловіками та жінками не виявлено ($p > 0,05$ для всіх порівнянь).

Таблиця 2.3

Порівняння чоловіків та жінок за досліджуваними показниками (U-критерій Манна-Уїтні)

Шкала	U Mann-Whitney	p	Rank biserial correlation
Чесність-Сумлінність	535	0,085	-0,219
Емоційність	366	< 0,001	-0,466
Екстраверсія	608	0,384	-0,111
Доброзичливість	648	0,662	0,053
Сумлінність	663	0,690	0,031
Відкритість новому	574	0,201	-0,162

Стосунки з оточуючими (PTGI)	559	0,197	-0,183
Нові можливості (PTGI)	628	0,565	-0,082
Особистісне зміцнення (PTGI)	670	0,885	-0,021
Духовні та екзистенційні зміни	626	0,548	-0,086
Поціновування життя (PTGI)	565	0,217	-0,175
Загальний PTGI	587	0,316	-0,143
Якість життя (Чабан)	651	0,737	-0,048
Прогностична тривога	676	0,934	-0,012

Гнітюча тривога	645	0,690	-0,057
Толерантність до невизначеності	663	0,828	-0,031
Політична невизначеність	668	0,873	-0,023

Примітка. Жирним виділено статистично значущі результати ($p < 0,05$).

Ці результати дозволяють зробити важливий методологічний висновок, що оскільки чоловіки та жінки у вибірці суттєво не відрізняються за ключовими досліджуваними змінними (за винятком емоційності, що є теоретично очікуваним), подальший аналіз може проводитися на об'єднаній вибірці без необхідності окремого аналізу для кожної статевої групи.

2.3. Обґрунтування психодіагностичного інструментарію дослідження

Для реалізації мети дослідження та перевірки висунутих гіпотез було підібрано комплекс взаємодоповнюючих психодіагностичних методик. Вибір інструментарію ґрунтувався на таких принципах: (а) релевантність вимірюваному конструкту, (б) наявність української адаптації та підтверджених психометричних характеристик, (в) прийнятний час заповнення для респондента (сумарно не більше 30 хвилин), (г) відсутність російськомовних версій або перекладів з російської (етичний принцип).

Нижче наведено детальну характеристику кожної з використаних методик.

1. Шестифакторний особистісний опитувальник HEXACO-60 (Ashton & Lee, 2009)

Скорочена версія повного опитувальника HEXACO-PI-R і призначений для вимірювання шести базових рис особистості: (1) Чесність-Скромність (Honesty-Humility) — схильність до чесності, скромності, уникнення маніпуляцій; (2) Емоційність (Emotionality) — схильність до переживання страху, тривоги, емпатії та емоційної прив'язаності; (3) Екстраверсія (Extraversion) — соціальна сміливість, активність, життєрадісність; (4) Доброзичливість (Agreeableness) — толерантність, м'якість, уникнення конфліктів; (5) Сумлінність (Conscientiousness) — організованість, дисциплінованість, наполегливість; (6) Відкритість досвіду (Openness to Experience) — допитливість, творчість, естетична чутливість [17]. Кожна шкала складається з 10 пунктів, що оцінюються за 5-бальною шкалою Лайкерта (від 1 = «категорично не погоджуюсь» до 5 = «категорично погоджуюсь»). Опитувальник має збалансовану структуру: половина пунктів у кожній шкалі сформульована у прямому, половина — у зворотному напрямку, що контролює ефект згоди (acquiescence bias).

Україномовна адаптація HEXACO-60 була виконана дослідниками Волинського національного університету імені Лесі Українки (Громова, 2021) [18]. Процедура адаптації включала: прямий та зворотний переклад за моделлю Brislin (1970), експертну оцінку, апробацію на вибірці з 420 осіб. Психометричні показники внутрішньої узгодженості (α -Кронбаха) для шкал україномовної версії склали: Чесність-Скромність — $\alpha = 0,78$; Емоційність — $\alpha = 0,81$; Екстраверсія — $\alpha = 0,84$; Доброзичливість — $\alpha = 0,73$; Сумлінність — $\alpha = 0,80$; Відкритість досвіду — $\alpha = 0,86$. Конфірматорний факторний аналіз підтвердив шестифакторну структуру ($CFI = 0,91$, $RMSEA = 0,06$) [18].

HEXACO було обрано замість більш поширеного опитувальника «Великої п'ятірки» (Big Five) з огляду на важливість додаткового фактору Чесність-Скромність, який, як показали дослідження (Ashton & Lee, 2008), є

предиктором політичних уподобань, макіавелліанських установок та схильності до порушення соціальних норм [19]. У контексті політичної невизначеності цей фактор може відігравати ключову роль, оскільки визначає ставлення до влади, правил та соціальних інститутів.

2. Опитувальник посттравматичного зростання — розширений (PTGI-X)

Розширені версія класичного опитувальника посттравматичного зростання PTGI (Posttraumatic Growth Inventory), розробленого Tedeschi & Calhoun (1996). Методика призначена для оцінки позитивних психологічних змін, що відбуваються в людини внаслідок подолання життєвої кризи або травматичної події [20; 21]. Оригінальний PTGI містить 21 пункт, згрупованих у п'ять субшкал: (1) нові можливості (New Possibilities), (2) стосунки з оточуючими (Relating to Others), (3) особистісна сила (Personal Strength), (4) духовні та екзистенційні зміни (Spiritual/Existential Changes), (5) поцінування життя (Appreciation of Life). PTGI-X розширює інструмент до 25 пунктів, додаючи пункти, що уточнюють сферу стосунків та екзистенційних змін [22]. Респонденти оцінюють ступінь змін за 6-бальною шкалою (від 0 = «не зазнав(ла) таких змін» до 5 = «зазнав(ла) змін значною мірою»). Час ретроспективного звіту зазвичай охоплює період після значущої травматичної події — у дослідженні акцент робився на змінах, пов'язаних з переживанням досвіду війни.

Україномовна адаптація PTGI-X була виконана у межах дослідницького проєкту з вивчення психологічних наслідків війни (Кремінська, 2023) [23]. Психометрична перевірка на вибірці ВПО та ветеранів ($N = 312$) показала: загальна внутрішня узгодженість (α -Кронбаха) = 0,93; для субшкал — від 0,78 до 0,88. Конфірматорний факторний аналіз підтвердив п'ятифакторну структуру ($CFI = 0,90$, $RMSEA = 0,07$).

Використання PTGI-X вважається особливо доцільним на українській вибірці, оскільки більшість населення переживає хронічний травматичний

стрес, пов'язаний із війною. Вивчення посттравматичного зростання у взаємозв'язку з толерантністю до політичної невизначеності дозволяє відповісти на питання: чи є здатність до позитивної трансформації після травми ресурсом, що підвищує стійкість до політичних викликів?

3. Шкала толерантності до невизначеності (Н. Карлетона).

Використана версія шкали базується на «Intolerance of Uncertainty Scale» (IUS-12), розробленій Carleton та співавторами (2007) як коротка форма попередньої версії IUS (Freeston та ін., 1994) [2; 7]. IUS-12 складається з 12 пунктів, що утворюють два фактори:

- Прогностична тривога (Prospective IU) — 7 пунктів, що відображають занепокоєння щодо майбутнього через неможливість передбачити події (наприклад: «Невизначеність не дає мені жити повноцінним життям»).
- Гнітюча тривога (Inhibitory IU) — 5 пунктів, що фіксують схильність до блокування діяльності в умовах невизначеності (наприклад: «Навіть найменша невизначеність паралізує мої дії»).

Оцінка здійснюється за 5-бальною шкалою Лайкерта (від 1 = «зовсім не характерно» до 5 = «дуже характерно»). Чим вищий сумарний бал, тим більша інтолерантність до невизначеності (тобто менша толерантність). В оригінальному дослідженні Carleton (2007) показники внутрішньої узгодженості склали: для загальної шкали — $\alpha = 0,91$, для фактору прогностичної тривоги — $\alpha = 0,85$, для фактору гнітючої тривоги — $\alpha = 0,85$ [2].

Україномовна стандартизація тесту була виконана Г. Громовою (2022) на вибірці студентів ВНЗ [24]. Показник внутрішньої узгодженості (α -Кронбаха) для загальної шкали склав 0,89; для субшкал — 0,84 та 0,82 відповідно. Тест-ретестова надійність з інтервалом 4 тижні — $r = 0,85$ ($p < 0,01$).

Шкала Карлетона є найбільш психометрично обґрунтованим інструментом для вимірювання інтолерантності до невизначеності, який

використовується у понад 2000 публікаціях. Включення обох субшкал (прогностичної та гнітючої тривоги) дозволяє диференціювати різні механізми реагування на невизначеність, що є важливим для розуміння специфіки політичної невизначеності.

4. Шкала оцінки рівня якості життя (О.С. Чабан)

Шкала розроблена українським психіатром О.С. Чабаном (2003) як короткий скринінговий інструмент для оцінки якості життя, пов'язаної із здоров'ям (HRQoL) [25; 26]. Методика складається з 5 пунктів, що оцінюють за 10-бальною шкалою (від 1 до 10) задоволеність у таких сферах:

1. Стан здоров'я (фізичне та психічне благополуччя)
2. Соціальна активність (спілкування, підтримка соціальних зв'язків)
3. Фінансове благополуччя (достатність ресурсів для задоволення потреб)
4. Задоволеність роботою/навчанням (включеність у продуктивну діяльність)
5. Задоволеність стосунками (родина, близькі люди)

Загальний бал якості життя розраховується як сума оцінок за п'ятьма пунктами (максимум 50 балів; вищі бали відповідають кращій якості життя).

Внутрішня узгодженість шкали (α -Кронбаха) за даними досліджень Чабана (2006) становить 0,84; тест-ретестова надійність (інтервал 2 тижні) — $r = 0,79$ [26]. Шкала показала високий рівень критеріальної валідності при кореляції з опитувальником якості життя BOOЗ (WHOQOL-BREF) — $r = 0,71$ ($p < 0,001$).

Якість життя розглядається як інтегральний показник ресурсного забезпечення особистості. Відповідно до теорії збереження ресурсів S. Hobfoll (2002), особи з високим ресурсним потенціалом (включаючи суб'єктивно високу якість життя) мають більше можливостей для подолання стресу невизначеності [11]. Вибір саме шкали Чабана зумовлений її простотою (займає менше 2 хвилин), українською адаптацією та орієнтацією на використання у психологічних дослідженнях.

5. Анкета для діагностики толерантності до політичної невизначеності

Оскільки феномен політичної невизначеності має специфічне змістове наповнення, що відрізняється від загальної толерантності до невизначеності (як особистісної риси), для його діагностики було розроблено авторську анкету «Толерантність до політичної невизначеності».

Концептуальною основою для створення анкети стала робота Корнієнко (2025) щодо концептуалізації політичної невизначеності в умовах системних викликів [27]. Відповідно до запропонованої моделі політична невизначеність має такі виміри:

- Інституційна невизначеність — нестабільність політичних інститутів, зміна правил гри
- Процесуальна невизначеність — непрозорість та непередбачуваність політичних процесів
- Наслідкова невизначеність — неможливість передбачити результати політичних рішень
- Екзистенційна невизначеність — відчуття небезпеки для майбутнього країни та особистої безпеки

Анкета складається з 16 пунктів, що оцінюються за 5-бальною шкалою Лайкерта. Вищий бал відповідає вищій толерантності до політичної невизначеності. З метою перевірки внутрішньої узгодженості авторської анкети «Толерантність до політичної невизначеності» було розраховано коефіцієнт надійності α -Кронбаха. Загальний показник шкали склав $\alpha = 0,921$ внутрішньої узгодженості. Надійність субшкали становить: Блок А — $\alpha = 0,719$, Блок Б — $\alpha = 0,856$, Блок В — $\alpha = 0,812$, Блок Г — $\alpha = 0,770$.

Апробація та встановлення зв'язку із суміжним конструктом. Оскільки створення анкети мало на меті насамперед вирішення конкретного завдання роботи, а не стандартизацію нового тесту, у межах цього дослідження було проведено перевірку її зовнішньої валідності шляхом встановлення

кореляційного зв'язку із валідизованою українською версією «Шкали інтолерантності до невизначеності» Н. Карлетона у перекладі Г. Громової. Отримані результати засвідчили сильний позитивний кореляційний зв'язок між показниками за авторською анкетною та показниками толерантності до невизначеності (за шкалою Громової, де високий бал свідчить про *низьку* інтолерантність, тобто *високу* толерантність). Коефіцієнт рангової кореляції Спірмена склав $r = 0.438$ ($p < .001$). Це означає, що респонденти, які демонструють високу толерантність до загальної («побутової») невизначеності (за методикою Карлетона-Громової), також схильні виявляти толерантність до невизначеності саме в політичній сфері (за авторською анкетною).

Такий високий рівень узгодженості ($p < .001$) підтверджує, що авторська анкета вимірює конструкт, тісно пов'язаний із загальноприйнятим поняттям толерантності до невизначеності, але зміщена у площину політичного контексту, що є релевантним для завдань дослідження.

Оскільки розподіл балів за авторською анкетною виявився нормальним (тест Колмогорова-Смірнова, $p = 0,364$), для якісної інтерпретації результатів було використано процентильний метод, що дозволило виділити три рівні толерантності до політичної невизначеності:

- Низький рівень (до 25-го процентиля): 0-52 бали — респонденти виявляють виражену інтолерантність до політичної нестабільності, реагують на неї униканням або тривогою.
- Середній рівень (25-75-й процентиль): 53-67 балів — помірний рівень толерантності, характерний для більшості вибірки.
- Високий рівень (вище 75-го процентиля): 68+ балів — респонденти демонструють стійкість до впливу політичної невизначеності, зберігають здатність до планування та активності.

Висновки до розділу 2

В розділі представлено методологічну основу емпіричного дослідження психологічних корелятів толерантності до політичної невизначеності. На підставі аналізу наявних досліджень з обраної проблематики визначено концептуальні засади роботи та сформульовано три дослідницькі гіпотези, які відображають передбачувані зв'язки між диспозиційними рисами особистості, посттравматичним зростанням, якістю життя та толерантністю до невизначеності в її загальних і політичних формах.

Для реалізації мети дослідження підбрано структуру з п'яти психодіагностичних інструментів: шестифакторний особистісний опитувальник HEXACO (Ashton & Lee) в україномовній адаптації, Опитувач посттравматичного зростання — розширений (PTGI-X), Шкала інтолерантності до невизначеності Н. Карлетона (IUS-12) у стандартизації Громової, Шкала оцінки рівня якості життя О.С. Чабана та авторська анкета для вимірювання толерантності до політичної невизначеності. Усі методики представлені в порядковій шкалі вимірювання, пройшли психометричну перевірку та мають задовільні показники надійності.

Дослідження проводилося на вибірці з 81 особи методом онлайн-анкетування. Порядковий рівень вимірювання даних та перевірки результатів нормального розподілу за критерієм Колмогорова-Смірнова зумовили вибір непараметричних методів статистичного аналізу. Для досягнення поставлених завдань застосовано комплекс методів: описову статистику, критерій Манна-Уїтні, критерій Краскела-Уоліса з post-hoc порівняннями методом DSCF, кореляційний аналіз за Спірменом, лінійну регресію та ієрархічний кластерний аналіз методом Варда та критерію Тукі (Тьюкі HSD).

Обраний дизайн дослідження та підбраний психодіагностичний інструментарій забезпечує поставлену мету та завдання роботи та забезпечує методологічну коректність отриманих результатів.

РОЗДІЛ 3 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ ОСОБИСТІСНИХ РИС, ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ЗРОСТАННЯ ТА ОЦІНКИ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО ПОЛІТИЧНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

3.1. Аналіз зв'язку посттравматичного зростання та толерантності до політичної невизначеності (перевірка H1)

Перша гіпотеза дослідження припускала наявність позитивного зв'язку між рівнем посттравматичного зростання та толерантністю до невизначеності — як загальної (за IUS-12), так і політичної (за авторським опитуванням). Для цієї гіпотези використано кореляційний аналіз за Спірменом.

Передньо характеризуємо розподіл показників PTGI-X у вибірці. Загальний бал посттравматичного зростання становив $M = 65,05$ ($SD = 27,43$) за максимально можливих 150 балів, що відповідає порівняльному рівню ПТЗ. Найвищі середні значення зафіксовано за субшкалою «Поцінювання життя» ($M = 13,88$, $SD = 6,07$) та «Нові можливості» ($M = 13,17$, $SD = 5,84$), найнижчі — за субшкалою «Стосунки з оточуючими» ($M = 12,65$, $SD = 5,67$). Широкий розкид стандартних відхилень (від 5.67 до 6.07 по субшкалах та 27.43 по загальному балу) демонструє суттєву індивідуальну варіативність досвіду посттравматичного зростання у вибірці, що є очікуваним для загальнопопуляційної вибірки в умовах війни.

Для перевірки дослідницької гіпотези розраховано коефіцієнти рангової кореляції Спірмена між субшкалами PTGI-X та показники толерантності до невизначеності — загальним балом IUS-12 та сумарним показником авторської анкети політичної невизначеності (ПН). Результати представлені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 *Коефіцієнти рангової кореляції Спірмена між показниками PTGI-X, толерантністю до політичної невизначеності та толерантністю до невизначеності ($n = 81$)*

Субшка PTGI-X	ρ з ПН	ρ з IUS-12
Стосунки з оточуючими	0,053	0,091
Нові можливості	0,165	0,059
Особистісне зміцнення	0,105	-0,041
Духовні та екзистенційні зміни	-0,076	-0,045
Поцінювання життя	0,169	0,082
Загальний бал PTGI-X	0,064	0,007

Примітка. ПН — політична невизначеність (авторська анкета); IUS-12 — шкала інтолерантності до невизначеності; жодна з кореляцій не досягає рівня статистичної значущості ($p > .05$).

Як свідчити дані таблиці, жодна із субшкал PTGI-X не виявляє статистично значущого зв'язку ані з рівнем політичної невизначеності (ρ від $-0,076$ до $0,169$, усі $p > ,05$), ані із загальним показником інтолерантності до невизначеності для IUS-12 (ρ від $-0,045$ до $0,091$, усі $p > .05$). Загальний бал PTGI-X практично не корелює ані з ПН ($\rho = 0,064$, $p = ,571$), ані з IUS-12 ($\rho = 0,007$, $p = ,947$). Коефіцієнти кореляції близьких до нуля, що виключає не лише статистичну значущість, а й практичну значущість зв'язків.

Отже рівень посттравматичного зростання, якого досягла людина — чи то у вигляді нових можливостей, які вона побачила, чи то у зміцненні

стосунків, чи то у набутті особистісної сили після пережитої травми — жодним чином не визначає того, наскільки комфортно чи дискомфортно вона відчувається в умовах невизначеності. Серед людей із однаково високим рівнем ПТЗ можна зустріти як тих, хто має високу толерантність до невизначеності, так і тих, хто є надзвичайно чутливим до неї. Ці два психологічні явища, попри їхню концептуальну близькість, виявляються незалежними одне від одного. Це означає, що люди, які сприймають політичний дискомфорт як дуже визначений і передбачуваний, та ті, хто відчуває від неї значний дискомфорт, мають практично однаковий рівень посттравматичного зростання.

Дослідницька гіпотеза 1 не підтвердилася. Кореляційний аналіз не виявив статистично значущого зв'язку між показниками посттравматичного зростання та толерантністю до невизначеності — як загальної, так і політичної.

Отриманий результат, попри його неочікуваність із теоретичної точки зору, є змістовно інтерпретованим. Посттравматичне зростання описує *результат* переосмислення травматичного досвіду — зміни у ставленні до себе, світу та майбутнього, що вже відбулися. Натомість толерантності до невизначеності є радше стабільною диспозиційною характеристикою особистості, яка шукає, як людина *реагує* на фоні непередбачуваності в принципі, незалежного від конкретного досвіду. Можна пережити глибоке посттравматичне зростання і водночас залишитися людиною, чутливою до невизначеності — ці два феномени описують різні психологічні виміри і не обов'язково пов'язані між собою.

Обмеження вибірки: 81 особа є достатнім, але не великим об'ємом для виявлення слабких ефектів. Ефекти ближче до нуля ($p = 0,007$ і $0,064$) не дають можливість з упевненістю стверджувати, що навіть зі збільшенням вибірки респондентів суттєвого зв'язку між цими виявленими конструктами встановлено не буде.

3.2. Взаємозв'язок якості життя, тривоги та толерантності до політичної невизначеності (перевірка H2)

Друга дослідницька гіпотеза передбачала, що особи з вищою суб'єктивною якістю життя виявляють вищу толерантність до політичної невизначеності. Для її перевірки застосовано три наступні методи: кореляційний аналіз за Спірменом, лінійна регресія та порівняльний груповий аналіз за критерієм Краскела-Уоліса.

Середній показник якості життя за Шкалою Чабана становив $M = 62.63$ ($SD = 16.51$) при максимально можливих 100 балах, медіана — $Mdn = 65.0$, що показав пропорційний рівень суб'єктивної задоволеності життям у досліджуваній вибірці. Загальний показник інтолерантності до невизначеності (IUS-12) становив $M = 37.60$ ($SD = 7.95$), при цьому прогностична тривога ($M = 22.49$, $SD = 4.91$) дещо переважає гнітючу ($M = 15.11$, $SD = 3.90$), що означає: учасники більше занепокоєні невідомим майбутнім, ніж паралізовані поточною невизначеністю. Середній рівень сприйняття політичної невизначеності становив $M = 58.73$ ($SD = 11.96$), медіана — $Mdn = 61.0$.

Результати кореляційного аналізу між якістю життя, показниками тривоги та сприйняттям політичної невизначеності наведено в таблиці 3.3.

Таблиця 3.2 Коефіцієнти рангової кореляції Спірмена між якістю життя, тривогою та толерантністю до невизначеності ($n = 81$)

	ρ з ПН	ρ з IUS-12
Якість життя (Чабан)	-0,320	-0,178

Прогностична тривога	0,368	0,920
Гнітюча тривога	0,439	0,861
IUS-12 загальний	0,438	—

Примітка. ПН — політична невизначеність;

Кореляційний аналіз статистично значущих зв'язків між усіма ключовими змінами та рівнем сприйняття політичної невизначеності. Якість життя демонструє зв'язок із ПН ($\rho = -0.320$, $p = .004$): чим вищою є суб'єктивна задоволеність якістю власного життя, тим нижчий рівень дискомфорту від політичної невизначеності. Прогностична тривога ($\rho = 0.368$, $p = .001$) і гнітюча тривога ($\rho = 0.439$, $p < .001$) позитивно пов'язані з ПН — тобто чим сильніша чутливість до тривоги в ситуації невизначеності, тим вища чутливість до невизначеності політичної.

Людина, яка задоволена своїм фізичним станом, стосунками, роботою та побутом, відчувається психологічно захищеною і тому сприймає політичну турбулентність як меншу загрозу. Натомість людина з тривогою щодо невідомого майбутнього або неспроможністю функціонувати в умовах невизначеності буде особливо чутливою саме до політичної невизначеності — адже це одна з найскладніших і найменш контрольованих форм непередбачуваності.

Важливо звернути увагу на дуже тісний зв'язок між субшкалами тривоги та загальним балом IUS-12 (прогностична: $\rho = 0,920$; гнітюча: $\rho = 0,861$) — що є очікуваним, оскільки субшкали є складовими загального балу. Водночас якість життя не виявляє значного зв'язку з IUS-12 ($\rho = -0.178$, $p =$

.111), хоча і корелює з ПН, що свідчить про специфічність цього зв'язку саме для політичної форми невизначеності.

Для того щоб з'ясувати, якою мірою якість життя та тривога пояснюють варіативність сприйняття політичної невизначеності, було застосовано модель лінійної регресії. Як предиктори обрано якість життя та гнітючу тривогу — на підставі значущих кореляцій із залежною змінною та виділяють критичну мультиколінеарність між предикторами (r між якістю життя та IUS-12 = $-0,178$, $p = ,111$). Результати представлені в таблиці 3.4.

Таблиця 3.3 *Результати лінійної регресії: предиктори сприйняття політичної невизначеності ($n = 81$)*

	β (стандарт)	p
Якість життя	$-0,271$	$0,009$
Гнітюча тривога	$0,365$	$< 0,001$

Примітка. $R^2 = 0,264$; $R^2_{\text{скор.}} = 0,245$; $F(2, 78) = 13,995$, $p < 0,001$; Дарбін-Уотсон = $1,845$.

Побудована регресійна модель є статистично значущою: $F(2, 78) = 13.995$, $p < .001$. Два предиктори — якість життя та гнітюча тривога — спільно пояснюють 26,4% дисперсії показника сприйняття політичної невизначеності ($R^2 = .264$; $R^2_{\text{скор.}} = .245$). Показник Дарбіна-Уотсона (1.845) про випадок значної автокореляції залишків, що підтверджує коректність моделі.

Обидва предиктори є статистично значущими. Гнітюча тривога має найвищий стандартизований коефіцієнт ($\beta = 0,365$, $p < 0,001$): підвищення гнітючої тривоги на одне стандартне відхилення пов'язане зі зростанням

рівня ПН на 0,365 SD. Якість життя виступає значущим від'ємним предиктором ($\beta = -0.271$, $p = .009$): вища задоволеність якістю власного життя знижує рівень сприйняття ПН.

Регресійна модель дозволяє сформулювати практично важливий висновок, що найбільш вразливими до дискомфорту від політичної невизначеності є люди, які поєднують низьку суб'єктивну якість життя з вираженою гнітючою тривогою — тим, хто і так незадоволений власним життям, і при цьому особливо важко переносити актуальну невизначеність. І навпаки, висока задоволеність якістю власного життя виступає психологічним буфером, що послаблює чутливість до політичної турбулентності.

Дослідницька гіпотеза 2 підтверджена. Якість життя виступає статистично значущим від'ємним предиктором сприйняття політичної невизначеності ($\rho = -0.320$, $p = .004$; $\beta = -0.271$, $p = .009$). Особи з вищою суб'єктивною якістю життя демонструють нижчий рівень дискомфорту від політичної невизначеності. Водночас дослідило, що поряд із якістю життя потужним предиктором ПН є гнітюча тривога ($\beta = 0,365$, $p < ,001$) — нездатність функціонувати в умовах актуальної невизначеності. Регресійна модель пояснює 26,4% дисперсії залежно змінної, що є хорошим показником для психологічних даних.

3.3 Аналіз зв'язку рис HEXACO з толерантністю до політичної невизначеності (перевірка Н3)

Третя гіпотеза передбачала, що особам із певним психологічним профілем більшою мірою притаманна толерантність до невизначеності. Перевірка проходила у двох етапах: спочатку — кореляційний аналіз між рисами особистості за HEXACO та показниками невизначеності, а потім — ієрархічний кластерний аналіз для виявлення типових психологічних профілів.

Результати кореляційного аналізу між ступінчастими факторами HEXACO та залежними змінними наведено в таблиці 3.6.

Таблиця 3.4 Коефіцієнти рангової кореляції Спірмена між факторами HEXACO та показниками невизначеності ($n = 81$)

Фактор HEXACO	ρ з ПН	ρ з IUS-12
Чесність-Скромність	-0,215	-0,072
Емоційність	0,190	0,435
Екстраверсія	-0,190	-0,368
Доброзичливість	-0,167	-0,039
Сумлінність	0,190	0,085
Відкритість новому	0,165	0,062

Примітка. ПН — політична невизначеність; Жирним виділено значущі кореляції.

Кореляційний аналіз, що один із факторів HEXACO не має статистично значущого зв'язку з рівним сприйняттям політичної невизначеності (усі $p > .05$). Натомість із загальним показником інтолерантності до невизначеності (IUS-12) значущо пов'язана з двома факторами: **Емоційність** ($\rho = 0,435$, $p < 0,001$) та **Екстраверсія** ($\rho = -0,368$, $p = 0,001$).

Особи з високим рівнем емоційності – тобто ті, хто схильний гостро переживати тривогу, страх і чутливо реагувати на якісь загрози – виявляють вищу інтолерантність до невизначеності загалом. Натомість екстраверти, які природно орієнтовані на зовнішній світ і соціальну взаємодію, краще справляються з невизначеністю, вони менш схильні застрягати в тривожних думках і легше адаптуються до мінливих речей. Однак обидва ці зв'язки стосуються загальної інтолерантності до невизначеності, а не її специфічно політичної форми – що є місцем нюансом для інтерпретації.

При застосуванні кореляційного аналізу не було прямих зв'язків між рисами HEXACO та ПН, для перевірки НЗ застосовано ієрархічний кластерний аналіз методом Варда (метод Уорда) — він дозволяє створити типи психологічних профілів, які не обов'язково проявляються в лінійних кореляціях. До аналізу включені всі значення психологічних змін: шість факторів HEXACO, якість життя, прогностичну та гнітючу тривогу. За результатами кластеризації виділено **4 психологічні типи** (Таблиця 3.7).

Таблиця 3.5 *Психологічні профілі за результатами ієрархічного кластерного аналізу: середні значення ключових показників*

Показник	Тип 1 (n=17)	Тип 2 (n=34)	Тип 3 (n=8)	Тип 4 (n=22)
Якість життя	75,2 (14,5)	62,2 (14,9)	50,9 (13,2)	57,8 (16,3)
Прогностична тривога	19,7 (3,3)	20,8 (4,4)	28,5 (3,3)	25,1 (4,3)
Гнітюча тривога	12.0 (3.1)	14,0 (2,8)	20,4 (2,9)	17.3 (3.1)

ПН (залежна змінна)	49,7 (14,1)	56,9 (10,1)	63,8 (8,8)	66,7 (7,7)
----------------------------	--------------------	--------------------	-------------------	-------------------

Примітка. Жирним виділено найнижчий (Тип 1) і найвищий (Тип 4) рівні ПН.

Таблиця 3.8 Профілі HEXACO за кластерами: середні значення факторів

Фактор HEXACO	Тип 1	Тип 2	Тип 3	Тип 4
Чесність-Скромність	3.89	3.14	3.51	3.25
Емоційність	3.07	3.06	4.26	3.44
Екстраверсія	3.55	3.20	2.12	3.21
Доброзичливість	3.40	3.01	3.54	2.91
Сумлінність	3.05	3.09	3.11	3.05
Відкритість новому	3.67	3.22	3.39	4.04

Характеристика психологічних типів:

Тип 1 (n = 17, ПН: М = 49,7). Найнижчий рівень сприйняття ПН у виборі. Профіль характеризується найвищою якістю життя (М = 75,2), найнижчою тривогою обох субшкал, найвищою Чесністю-Скромністю (3,89), помітною Екстраверсією (3,55) та Доброзичливістю (3,40). Це психологічно захищені, відкриті до людей і задоволені власним життям особи, якою властива внутрішня стабільність. Саме ця комбінація — задоволеність життям плюс екстравертована відкритість — формує найбільш виражену толерантність до політичної невизначеності.

Тип 2 (n = 34, ПН: М = 56,9). Найчисельніший тип — майже половина вибірки. Помірні показники за всіма шкалами без виражених піків чи провалів. Середня якість життя, помірна тривога, середні показники НЕХАСО. Психологічний профіль: люди, які загалом справляються з невизначеністю, але без виражених ресурсів стійкості.

Тип 3 (n = 8, ПН: М = 63,8). Найменша група, проте з виразним профілем: найнижча якість життя (М = 50,9), найвища тривога обох субшкал (прогностична: 28,5; гнітюча: 20,4) і при цьому — найвища Емоційність (4,26) та найнижча Екстраверсія (2,12) у виборці. Це інтровертовані, емоційно реактивні особи з вираженою емоційністю до тривоги, незадоволеності як свого життя. Поєднання цих характеристик формує підвищену чутливість до невизначеності.

Тип 4 (n = 22, ПН: М = 66,7). Найвищий рівень сприйняття ПН у вибірці. Характеризуються вищою якістю життя, тривога нижче, ніж у Типу 3, цей профіль відрізняється найвищою “Відкритість новому” та низькій “Доброзичливості”. Цікаво, що висока “Відкритість новому” тут не є захисним фактором — навпаки, у поєднанні з низькою міжособистісною теплотою та підвищеною тривогою вона може посилити сприйнятливність до додаткової політичної інформації.

Post-hoc аналіз виявив відмінності між Типом 1 та Типом 4 ($p_{\text{bonf}} = .001$) і між Типом 2 та Типом 4 ($p_{\text{bonf}} = .002$). Відмінності між Типами 3 і 4 не досягають значущості після поправки Бонфероні, що пояснюється малим розміром Типу 3 ($n = 8$).

Дослідницька гіпотеза 3 частково підтверджена. Кореляційний аналіз непрямих лінійних зв'язків між рисами особистості НЕХАСО та рівнем сприйняття політичної невизначеності. Однак один ієрархічний кластерний аналіз чотирьох психологічних типів, які статистично значущо відрізняються за рівнем ПН ($H = 20.84, p < .001$). Це означає, що риси особистості не діють на толерантність до ПН ізольовано — їхній вплив реалізується через взаємодію з якістю життя та тривогою. Психологічний профіль особистості є предиктором толерантності до ПН, але лише як інтегративна конфігурація, а не набір окремих рис.

Висновки до розділу 3

Емпіричне дослідження, проведене на вибірці з 81 особи, дозволило отримати комплексну картину психологічних корелятів толерантності до політичної невизначеності. За результатами перевірки трьох дослідницьких гіпотез сформульовано такі висновки.

Н1. Гіпотеза про зв'язок посттравматичного зростання з толерантністю до невизначеності не підтвердилася. Жодна із субшкалом PTGI-X, виключно із загальним балом, не виявила статистично значущих кореляцій ані з політичною невизначеністю ($\rho = 0.064, p = .571$), ані із загальним показником IUS-12 ($\rho = 0.007, p = .947$). Порівняння групи з різним рівнем ПН за показниками PTGI-X також не було виявлено значущих відмінностей (усі $p > .05$). Цей результат є змістовно значущим: він протистоїть тому, що посттравматичне зростання і толерантність до невизначеності є психологічно незалежними конструктами. Людина може пройти глибоку особистісну трансформацію після травми і водночас залишитися чутливою до

невизначеності — ці два процеси описують різні виміри психологічного функціонування.

Можна припустити, здавалося б, пережите зростання після травми мало й підвищити стійкість до будь-яких форм невизначеності. Можливим поясненням є те, що ПТЗ демонструють переосмислення *минулого* досвіду, тоді як толерантність до невизначеності — це диспозиційна готовність до *майбутнього*. Це два різних психологічних часових горизонти, які не обов'язково взаємопов'язані.

Н2. Гіпотеза про зв'язок якості життя з толерантністю до ПН підтвердилась. Якість життя виявила значущий від'ємний зв'язок із рівнем ПН ($\rho = -0.320$, $p = .004$) і стала значущим предиктором у регресійній моделі ($\beta = -0.271$, $p = .009$). Поряд із якістю життя потужним предиктором виявилась гнітюча тривога ($\beta = 0.365$, $p < .001$) — нездатність функціонувати в умовах актуальної невизначеності. Разом ці два предиктори пояснюють 26,4% дисперсії показника ПН ($R^2 = .264$, $F(2, 78) = 13.995$, $p < .001$).

Особливо цікавим є факт, що саме *гнітюча* тривога виявилася сильнішим предиктором, ніж прогностична. Це означає, що для сприйняття політичної невизначеності важливо не стільки тривога про майбутнє як таке, скільки нездатність функціонувати в умовах *поточної* невизначеності — тобто коли ситуація не вирішена прямо зараз. В українському контексті під час війни виникає особливий зміст: люди, яким важко діяти в умовах невирішеності «тут і зараз», є найбільш психологічно вразливими до хаосу політичного середовища.

Виявлений порівняльний аналіз групи також чітко виражений і практично значущий градієнт: якість життя в групі з низьким ПН ($M = 68,7$) перевищує відповідний показник з групою високого ПН ($M = 53,8$) майже на 15 балів — різниця, що виходить далеко за межі статистичної значущості й має реальний психологічний сенс.

Н3. Гіпотеза про зв'язок психологічного профілю особистості з толерантністю до ПН підтверджена частково. Відомий кореляційний аналіз

прямих лінійних зв'язків між факторами HEXACO та рівнем ПН (усі $p > .05$). Водночас два фактори — Емоційність ($\rho = 0.435$, $p < .001$) та Екстраверсія ($\rho = -0.368$, $p = .001$) — суттєво корелюють із загальною інтолерантністю до недетермінованих ситуацій (IUS-12), що показує про їхню форму у формуванні загальної чутливості до невизначених ситуацій.

Ієрархічний кластерний аналіз чотирьох психологічних типів, які статистично значущо відрізняються за рівнем ПН ($H = 20.84$, $p < .001$). Найнижчий рівень ПН демонструє Тип 1 — особи з високою якістю життя, низькою тривогою, вираженою Чесністю-Скромністю та Екстраверсією. Найвищий рівень ПН — Тип 4 ($M = 66,7$), що знижує підвищену тривогу з найвищою Відкритичністю новому та найнижчою Доброзичливістю у виборі. Цей останній результат є несподіваним: Попередня “Відкритість новому” розглядається як ресурсна риса, що сприяє адаптації. Люди з високим рівнем цієї риси вирізняються когнітивною гнучкістю, допитливістю та готовністю сприймати нестандартну, суперечливу чи амбівалентну інформацію, що є типовим для ситуацій політичної невизначеності. Таким чином, відкритість полегшує адаптацію до змінних політичних умов через зниження потреби в однозначних відповідях і підвищення толерантності до множинності інтерпретацій політичної реальності. Однак у поєднанні з підвищеною тривогою вона може посилити сприйнятливості людини до додаткової та нестабільної інформації — зокрема політичної.

Сумлінність виявилася єдиним фактором HEXACO, який не диференціює кластери ($H = 0.90$, $p = .826$), що показує про її нейтральність у контексті сприйняття політичної невизначеності.

Отримані результати дозволяють стверджувати, що толерантність до політичної невизначеності є складним психологічним феноменом, який не є єдиним чинником. Найбільш значущими психологічними корелятами виявилися гнітюча тривога та суб'єктивна якість життя — разом вони формують психологічний контекст, у якому людина оцінює політичну нестабільність як більшу або меншу загрозовість. Посттравматичне

зростання і диспозиційні риси особистості діяти опосередковано — не через прямі лінійні зв'язки, а через складніші конфігурації психологічних профілів. Це підкреслює необхідний комплексний, багатовимірний підхід до вивчення психологічної стійкості в умовах суспільної невизначеності.

Отримані результати виходять за межі суто академічного інтересу і мають важливі практичні дослідження. Низька толерантність до політичної невизначеності — особливо в поєднанні з вираженою гнітючою тривогою та низькою якістю життя — створює психологічне підґрунтя для низки дисфункціональних соціально-політичних реакцій. По-перше, дослідження в галузі політичної психології переконливо свідчать, що люди з низькою толерантністю до невизначеності більш легко підтримують авторитарних лідерів і жорсткість, однозначні рішення — навіть якщо це рішення є неефективним або несправедливим. Невизначеність суб'єктивно переживається як загроза, а авторитаризм пропонує просту відповідь. В умовах тривалої війни та хаотичного політичного середовища цей механізм набуває особливої актуальності для українського суспільства. По-друге, низька толерантність до ПН пов'язана з підвищеною сприйнятливістю до маніпулятивної та спрощеної інформації. Людина, яка не може функціонувати в умовах невизначеності, інстинктивно тягнеться до чіткого і зрозумілого наративу — навіть якщо він є хібним. Це робить її вразливою до пропаганди, теорії змови та популістських меседжів, які пропонують просте пояснення складних явищ. По-третє, виявлений у дослідженні Тип 4 — з найвищим рівнем ПН, підвищеною “Відкритістю новому” та низькою “Доброзичливістю” — є психологічно цікавим портретом людини, який активно споживає інформацію, але не довіряє оточуючим. Такий профіль є характерним для стану інформаційного перевантаження: людина багато споживає інформації, переживає високий рівень тривоги, однак не отримує відчуття підтримки й не здатна сформувати стійку картину світу. Натомість Тип 1 — з найвищою якістю життя, низькою тривогою та вираженою екстраверсією — демонструє, що психологічна захищеність є не привілеєм, а

результатом конкретних ресурсів: задоволеності базовими сферами життя. Це вказує на важливий напрямок психологічної допомоги: підтримка якості життя та зміцнення соціальних зв'язків може бути ефективнішим інструментом підвищення толерантності до ПН, ніж безпосередня робота з тривогою.

Таким чином, результати дослідження свідчать про те, що толерантність до політичної невизначеності є не лише індивідуально-психологічною характеристикою, а й чинником суспільної стійкості. В умовах, коли Україна переживає одночасно війну, інституційні трансформації та інформаційну війну, психологічна здатність громадян витримувати невизначеність без втечі в авторитарні або маніпулятивні наративи є критично важливою для збереження демократичних цінностей і суспільної згуртованості.

ВИСНОВКИ

Проведене теоретико-емпіричне дослідження психологічних корелятивів толерантності особистості до політичної невизначеності дозволило сформулювати таке узагальнення.

1. Толерантність до політичної невизначеності є самостійним психологічним конструктом, який не зводиться до суміжних понять, хоча й перебуває з ними у змістовному зв'язку. Порівняно із загальною толерантністю до невизначеності, толерантність до політичної невизначеності є більш вузьким і контекстно специфічним утворенням— здатність особистості зберігати психологічну стабільність та ефективно функціонувати в умовах нечіткості та непередбачуваності саме суспільно-політичного середовища. Від толерантності до неоднозначності цей конструкт відрізняється акцентом на поведінковому та емоційному функціонуванні в умовах об'єктивно неконтрольованої ситуації, а не лише на когнітивній переробці додаткової інформації. Потреба в когнітивній закритості виступає спорідненим, але не тотожним конструктом, адже описує мотиваційну основу інтолерантності — прагнення до швидких і однозначних відповідей — тоді як толерантність до ПН характеризує результат, тобто здатність витримати невирішеність.

2. Розроблено авторську шкалу «Толерантність до політичної невизначеності» на основі концептуалізації В. Корнієнка за для діагностики ставлення до суспільно-політичних змін. Шкала має нормальний розподіл ($p = 0,364$), що дало змогу виокремити низький, середній та високий рівні політичної невизначеності. Статистично значущі кореляції з якістю життя ($r = -0,320$), прогностичною ($r = 0,368$) та гнітючою тривогою ($r = 0,439$) підтверджують її конструктну валідність. Шкала увійшла до значущої регресійної моделі ($R^2 = 0,248$; $p < 0,001$), що засвідчує її діагностичний потенціал.

3. Для виявлення якісно різних психологічних профілів респондентів було проведено ієрархічний кластерний аналіз на основі змінних, які виявили

найсильніший зв'язок із політичною невизначеністю: якості життя, прогностичної та гнітючої тривоги. Розподіл вибірки на чотири кластери виявив статистично значущі відмінності між ними за рівнем політичної невизначеності (критерій Уелча, $p < 0,001$). Попарне порівняння за тестом Тукі показало, що найбільше різняться між собою кластери 3 та 4. Інтерпретація кластерів на основі поєднання рівнів політичної невизначеності з показниками якості життя та тривоги дала змогу охарактеризувати їх загалом: кластер з високим рівнем політичної невизначеності характеризується вищою прогностичною та гнітючою тривогою та нижчою якістю життя. Отримані профілі можуть бути використані для диференційованої психоедукаційної та консультаційної роботи з різними категоріями осіб в умовах суспільно-політичної нестабільності.

4. Емпіричне дослідження психологічних корелятів толерантності до ПН підтвердило наявність значного зв'язку між толерантністю до політичної невизначеності та показниками психологічного благополуччя. Індивідуальна суб'єктивна якість життя була значущим від'ємним предиктором сприйняття ПН: вища задоволеність власним життям пов'язана з нижчим рівнем дискомфорту від політичної нестабільності. Провідним механізмом цього зв'язку є гнітюча тривога — нездатність ефективно функціонувати в умовах актуальної невирішеності, — яка виступає сильнішим предиктором сприйняття ПН, ніж прогностична тривога щодо майбутнього. Це відомо про те, що психологічна вразливість до політичної невизначеності підвищується передусім здатністю справлятися з поточною невирішеністю, а не лише тривогою про майбутнє. Підтвердив зв'язок рис особистості — зокрема, екстраверсію та відкритість до нового досвіду, які виявляються найбільшими послідовними предикторами толерантності до невизначеності. Гіпотеза про зв'язок посттравматичного зростання з толерантністю до політичної невизначеності емпірично не підтвердилася. Встановлено, що посттравматичний ріст і толерантність до невизначеності є психологічно

незалежними конструктами. Рівень особистісної трансформації після травматичного досвіду не забезпечує рівень комфорту в умовах невизначеності. Теоретично може пояснюватись тим, що посттравматичне зростання описує переосмислення минулого досвіду, тоді як толерантність до невизначеності є диспозиційною готовністю до майбутнього.

Узагальнюючи, толерантність до політичної невизначеності є складним інтегративним психологічним утворенням, детермінованою взаємодією диспозиційних, ресурсних і регуляторних характеристик особистості. Толерантність до політичної невизначеності не є єдиним чинником і не є прямим наслідком ані рис особистості, ані пережитої травми. Найбільш потужними психологічними корелятами виявились суб'єктивна якість життя та здатність функціонувати в умовах актуальної невизначеності. Ці висновки мають як теоретичне значення для розвитку моделей психологічної стійкості, так і практичне — для розробки програми психологічної підтримки в умовах суспільно-політичної нестабільності.

ДЖЕРЕЛА

1. Alesina, A., & Perotti, R. (1996). Income distribution, political instability, and investment. *European Economic Review*, 40, 1203–1228.
2. American Psychological Association. (2024). *Coping with geopolitical uncertainty*.
<https://www.apa.org/international/networks/global-psychology-alliance/coping-geopolitical-uncertainty.pdf>
3. Antonini, M., Roccato, M., Vieno, A., & Russo, S. (2026). Uncertainty avoidance, conspiracy mentality, and populist attitudes in Italy. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 36(2).
<https://doi.org/10.1002/casp.70228>
4. Ahir, H., Bloom, N., & Furceri, D. (2022). The world uncertainty index. *NBER Working Paper No. 29763*. <https://www.nber.org/papers/w29763>
5. Bitar, Z., Fekih-Romdhane, F., Mahfoud, D., Fawaz, M., Hallit, S., & Obeid, S. (2024). The mediating role of post-traumatic growth on the association between personality traits and resilience in a sample of Lebanese adults. *PLOS ONE*, 19(5), e0298043. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0298043>
6. Bowerman, T., & Hall, L. (2023). Epistemic humility and political tolerance in uncertain times. *Journal of Political Psychology*, 44(2), 215–232.
7. Carleton, R. N. (2012). The intolerance of uncertainty construct in the context of anxiety disorders: Theoretical and practical perspectives. *Expert Review of Neurotherapeutics*, 12(8), 937–947.
8. Carleton, R. N. (2016). Uncertainty deconstructed: Conceptual analysis and state-of-the-art. *Journal of Anxiety Disorders*, 41, 6–15.
<https://research.ulusofona.pt/en/publications/uncertainty-deconstructed-conceptual-analysis-and-state-of-the-art-2/>
9. Carleton, R. N., Thibodeau, M. A., & Asmundson, G. J. G. (2022). The mediating role of neuroticism in the relationship between intolerance of uncertainty and anxiety. *Cognitive Behaviour Therapy*, 51(1), 45–60.

10. Dugas, M. J., & Ladouceur, R. (2018). Intolerance of uncertainty: A critical review. In *The Oxford handbook of anxiety and related disorders* (pp. 112–128). Oxford University Press.
11. Eisenberg, N., Sulik, M. J., & Spinrad, T. L. (2022). Affective uncertainty tolerance and defense mechanisms in political decision-making. *Emotion*, 22(5), 987–1001.
12. El Khoury-Malhame, M., Bou Malhab, S., Chaaya, R., & Sfeir, M. (2024). Coping with hardships during socio-political uncertainty. *Frontiers in Psychiatry*, 14, 1267603. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2023.1267603>
13. Fakhri, M. (2026). *The psychological experience of uncertainty and its impact on behaviour and psychological wellbeing* [Doctoral dissertation, London South Bank University]. <https://researchportal.lsbu.ac.uk/en/publications/the-psychological-experience-of-uncertainty-and-its-impact-on-beh/>
14. Feldman, G., & Hayes, S. C. (2021). Experiential avoidance and cognitive defusion as predictors of tolerance for political uncertainty. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 19, 34–43.
15. Ford, B. Q., & Feinberg, M. (2020). Coping with politics: Benefits and costs of emotion regulation. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 34, 123–128. <https://doi.org/10.1016/j.cobeha.2020.02.014>
16. Ford, B. Q., Feinberg, M., Lam, P., Mauss, I. B., & John, O. P. (2019). Using reappraisal to regulate negative emotion after the 2016 U.S. presidential election: Does emotion regulation trump political action? *Journal of Personality and Social Psychology*, 116(6), 998–1015.
17. Frenkel-Brunswik, E. (1949). Intolerance of ambiguity as an emotional and perceptual personality variable. *Journal of Personality*, 18(1), 108–143.
18. Gross, J. J. (2015). Emotion regulation: Current status and future prospects. *Psychological Inquiry*, 26(1), 1–26.

- 19.Hodson, G., & Dhont, K. (2019). Conscientiousness and the need for order: A meta-analytic review of their associations with intolerance of uncertainty. *European Journal of Personality*, 33(3), 301–318.
- 20.Hogg, M. A., & Götsche-Astrup, O. (2022). Uncertainty and populism: Why we endorse populist ideologies, identify with populist groups, and support populist leaders. In J. P. Forgas, W. D. Crano, & K. Fiedler (Eds.), *The psychology of populism* (pp. 77–94). Routledge.
- 21.Jost, J. T., Glaser, J., Kruglanski, A. W., & Sulloway, F. J. (2003). Political conservatism as motivated social cognition. *Psychological Bulletin*, 129(3), 339–375. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.129.3.339>
- 22.Khoury-Malhame, M. E., Bou Malhab, S., Gerges, P., Hallit, S., & Obeid, S. (2025). Adaptive vs. maladaptive coping strategies: Lebanese young adults navigating multiple crises. *BMC Public Health*. <https://doi.org/10.1186/s12889-025-22608-4>
- 23.Kruglanski, A. W., & Webster, D. M. (1996). Motivated closing of the mind: "Seizing" and "freezing". *Psychological Review*, 103(2), 263–283.
- 24.Kruglanski, A. W., & Webster, D. M. (2020). Motivated closing of the mind: "Seizing" and "freezing". *Psychological Review*, 127(3), 406–430.
- 25.Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer.
- 26.Liu, J., Zhang, Y., & Li, X. (2024). Gender differences in intolerance of uncertainty: A meta-analysis of 43 studies. *Sex Roles*, 90(1), 55–72.
- 27.McCrae, R. R., Costa, P. T., & Martin, T. A. (2021). Openness to experience and tolerance for ambiguity: A longitudinal study. *Journal of Research in Personality*, 92, 104–117.
- 28.McLain, D. L., Kefallonitis, E., & Armani, K. (2015). Ambiguity tolerance in organizations: Definitional clarification and perspectives on future research. *Frontiers in Psychology*, 6, 344. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.00344>

- 29.Miao, M., Zheng, C., & Gan, Y. (2023). The relationship between intolerance of uncertainty, coping style, resilience, and anxiety during COVID-19 resurgence in freshmen: A moderated mediation model. *Frontiers in Psychiatry*, 14, 1136084. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2023.1136084>
- 30.Moshagen, M., Hilbig, B. E., & Zettler, I. (2023). The dark factor of personality and tolerance for uncertainty: Instrumental use of chaos. *Psychological Science*, 34(2), 210–225.
- 31.Pierro, A., & Kruglanski, A. W. (2021). Urgency vs. permanence in need for closure: Differential effects on political intolerance. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 47(7), 1089–1102.
- 32.Porter, T., & Schumann, K. (2021). Intellectual humility and openness to political change. *Current Directions in Psychological Science*, 30(4), 310–316.
- 33.Riskind, J. H., & Rector, N. A. (2018). Looming cognitive style and intolerance of uncertainty. *International Journal of Cognitive Therapy*, 11, 1–20.
- 34.Roberts, B. W., & Jackson, J. J. (2022). Age-related differences in tolerance for uncertainty across the lifespan. *Developmental Psychology*, 58(3), 456–471.
- 35.Roets, A., & Van Hiel, A. (2020). Need for closure and intolerance of uncertainty: Experimental evidence. *Social Cognition*, 38(2), 139–158.
- 36.Sabti, Y. M., & Ramalu, S. S. (2024). Home country economic, political, social push factors and intention to migrate in Iraq: Psychological distress as mediator. *Cogent Business & Management*, 11(1), Article 2299507. <https://doi.org/10.1080/23311975.2023.2299507>
- 37.Satici, B., Saricali, M., & Deniz, M. E. (2023). Prospective intolerance of uncertainty and depressive symptoms during COVID-19 pandemic. *Current Psychology*, 42(1), 45–56.

38. Schmidt, R. E., Chan, G. K., & Stasolla, F. (2024). Editorial: Research on coping strategies. *Frontiers in Psychology*.
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1332218>
39. Sorrentino, R. M., Ye, Y., & Szeto, A. (2019). Uncertainty orientation: A review of the theory and its implications for political psychology. *Political Psychology*, 40(S1), 53–75.
40. Sztompka, P. (1999). *Trust: A sociological theory*. Cambridge University Press.
41. Taleb, N. N. (2007). *The Black Swan: The impact of the highly improbable*. Random House.
42. Taylor, L. K., & Merrilees, C. E. (2018). Impact of political conflict on trajectories of adolescent prosocial behavior: Implications for civic engagement. *Developmental Psychology*, 54(5), 917–930.
<https://www.researchgate.net/publication/324064693>
43. Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2004). Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry*, 15(1), 1–18.
https://doi.org/10.1207/s15327965pli1501_01
44. Tétrault-Farber, G. (2024, June 13). The UN refugee agency says a record 117 million people will be forcibly displaced in 2023. *Reuters*.
<https://www.reuters.com/world/un-refugee-agency-says-record-117-million-people-forcibly-displaced-2023-2024-06-13/>
45. UNHCR. (2024). *Global trends: Forced displacement in 2023*. United Nations High Commissioner for Refugees.
<https://www.unhcr.org/global-trends-report-2023>
46. van der Bles, A. M., van der Linden, S., & Freeman, A. L. (2020). Political trust as a buffer against uncertainty intolerance. *British Journal of Political Science*, 50(4), 1501–1519.
47. van Prooijen, J. W. (2020). An existential threat model of conspiracy theories. *European Psychologist*, 25(1), 16–25.

48. van Veen, V., & Carter, C. S. (2024). Anterior cingulate cortex activation during ambivalent political information processing in high-NFCC individuals. *Cognitive, Affective, & Behavioral Neuroscience*, 24(1), 88–102. <https://doi.org/10.3758/s13415-023-01101-8>
49. Weinschenk, A., & Smith, K. B. (2025). General anxiety, political anxiety, and support for conspiracy theories. *Politics and the Life Sciences*, 44, e5. <https://doi.org/10.1017/pls.2025.3>
50. Weinschenk, A., & Smith, K. B. (2026). When politics causes panic: Political anxiety as a unique form of distress. *Social Science Quarterly*. <https://doi.org/10.1111/ssqu.70165>
51. Xie, C. S., & Kim, Y. (2022). Post-traumatic growth during COVID-19: The role of perceived social support, personality, and coping strategies. *Healthcare*, 10(2), 224. <https://www.researchgate.net/publication/358123241>
52. Ye, Z., Yang, X., Zeng, C., Wang, Y., Shen, Z., Li, X., & Lin, D. (2020). Resilience, social support, and coping as mediators between COVID-19-related stressful experiences and acute stress disorder among college students in China. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 12(4), 1074–1094.
53. Fact-News (2024). Globalniy indeks nevyznachenosti syahnuv rekordnykh pokaznykiv za ostanni 36 rokiv: shcho tse oznachaye dlya ekonomiky [The global uncertainty index has reached record levels in the last 36 years: What does this mean for the economy]. *Fact-News*. <https://fact-news.com.ua/svitoviy-indeks-neviznachenosti-syagnuv-rekordni-h-pokaznikiv-za-ostanni-36-rokiv-scho-tse-oznachae-dlya-ekonomiki/>
54. Романенко, В. (2024). Globalniy indeks nevyznachenosti pobyv rekord za 35 rokiv: shcho vidbuvayetsya [The global uncertainty index broke a record in 35 years: What is happening]. *Dengi.ua*. <https://dengi.ua/ua/finance/9760023-globalnij-indeks-neviznachenosti-pobiv-rekord-za-35-rokiv-scho-vidbuvajetsya>

55. Gurcan, O. (2025). Is political anxiety different than general anxiety? *Politics and the Life Sciences*, 1–13. <https://doi.org/10.1017/pls.2024.12>
56. Тягло, О. (2025). *Три поняття невизначеності* [Three concepts of uncertainty]. ResearchGate.
https://www.researchgate.net/publication/398918904_Tri_ponatta_neviznacenosti
57. Іванчихіна, К. О., & Милославська, О. В. (2019). Феномен невизначеності у психології. У *Особистість, суспільство, закон* (с. 56-62). Харків.
https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/25_04_2019/pdf/14.pdf
58. Пилипенко, О. (2024). *Політико-психологічні особливості осіб – прихильників різних сценаріїв підвищення рівня довіри до влади* (Дипломна робота магістра). Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
<https://ir.library.knu.ua/server/api/core/bitstreams/0dc82dd3-bb8c-4aba-8a46-70bd9eaa17dd/content>
59. Томаржевська, І. В. (2019). Феномен «толерантність до невизначеності» і його психологічний аналіз. *Психологічний журнал*.
<http://psyj.udpu.edu.ua/article/view/152564>
60. Головаха, Є. І., & Паніна, Н. В. (2001). *Соціальна нерівність і соціальна аномія в українському суспільстві*. Інститут соціології НАН України.
61. Кіяшко, Л. (2022). *Політична участь в Україні: теоретико-методологічний аналіз*. Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/9068/>
62. Карпенко, З., & Климпуш, А. (2025). Досвід україномовної адаптації особистісного опитувальника HEXACO М. С. Ashton & К. Lee. *Психологічні перспективи*, 46, 39–62.
<https://doi.org/10.29038/2227-1376-2025-46-kar>
63. Корнієнко, В. (2025). Політична невизначеність в умовах системних викликів (концептуалізація та релевантність методологічних підходів).

Політичні дослідження, I(9), 38–61
<https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/48748/184287.pdf?sequence=2&isAllowed=y> .

64. Корнілова, Т. В. (2010). Новий опитувальник толерантності–інтолерантності до невизначеності. *Психологічний журнал*, *31*(1), 74-86.
65. Миткалик, А. І. (2024). *Психологічні особливості адаптації до невизначеності в умовах стресу під час війни* (Кваліфікаційна робота магістра). Київський інститут сучасної психології та психотерапії.
https://kispp-repo.com/jspui/bitstream/library/414/1/%D0%9C%D0%B8%D1%82%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%BA%20%D0%90.%D0%86._%D0%9A%D0%A0.pdf
66. Староста, М., & Шурко, О. (2013). Методологія аналізу політичних ризиків в Україні. *Освіта регіону: український науковий журнал*, (4).
<https://social-science.uu.edu.ua/article/11827>
67. Степаненко, В. П. (2015a). *Громадянське суспільство: дискурси і практики*. Інститут соціології НАН України.
<https://isnasu.org.ua/assets/files/books/2015/stepanenko.pdf>
68. Степаненко, В. П. (2015b). Чинники політичної участі в умовах суспільної трансформації: від апатії до протесту. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, (3), 42–61.
69. Хромова, О. (2022). Толерантність до невизначеності як чинник трансформації травматичного досвіду особистості. Інститут соціальної та політичної психології.
https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/hromova-dis_07_2022.pdf

ДОДАТКИ

Додаток А

Авторська анкета діагностики ставлення до політичної невизначеності на основі концептуалізації В. Корнієнка

1. Суперечлива політична інформація викликає у мене напруження.
2. Я відчуваю розгубленість через різні інтерпретації політичних подій.
3. Мені важко приймати рішення, коли я не маю повної інформації про політичну ситуацію.
4. Нестача достовірної інформації викликає у мене тривогу.
5. Часті зміни в законах або правилах викликають у мене почуття незахищеності.
6. Коли влада діє непередбачувано, мені важко планувати своє життя.
7. Коли я чую про корупцію або нестабільність у державних установах, мені стає важко планувати своє майбутнє.
8. Я відчуваю безпорадність через те, що рішення влади часто є неочікуваними або суперечливими.
9. Мені важко довіряти політикам, тому що їхні дії часто непередбачувані.
10. Я відчуваю напругу, коли не можу передбачити, як вчинять політичні лідери.
11. Непередбачуваність дій політиків мене лякає.
12. Політичні заяви часто суперечать одна одній.
13. Загальна політична нестабільність у світі викликає у мене тривогу.
14. Мені важко будувати довгострокові плани через непередбачуваність політичної ситуації.
15. Я відчуваю тривогу щодо політичного майбутнього.

16. Я вважаю, що політичне життя за своєю природою має бути стабільним.

За шкалою:

1 – Зовсім не погоджуюсь

2 – Скоріше не погоджуюсь

3 – Важко сказати

4 – Скоріше погоджуюсь

5 – Повністю погоджуюсь